

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

**ŽIDÉ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
JEWS IN ČESKÉ BUDĚJOVICE**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autor: Tereza Placerová

Praha 2008

Anotace:

Ve své práci jsem se zabývala dějinami Židů v Českých Budějovicích od jejich příchodu v 2. pol. 14. století až po dnešní situaci kromě období, kdy byli Izraelité z Českých Budějovic vyhnáni.

Vycházela jsem především z literatury, kterou nabízí Okresní archiv v Českých Budějovicích, tedy prací Karla Pletzera, Mileny Urbánkové a dalších historiků, kteří publikovali své poznatky v Jihočeském sborníku historickém, a pro dokreslení situace v Čechách jsem čerpala z knihy Historie Židů v Čechách a na Moravě, jejímž autorem je Tomáš Pěkný.

Snažila jsem se veškerou literaturu a informace, které se mi podařilo získat, sepsat do mé práce a poprvé tak uspořádat dějiny Židů v Českých Budějovicích do jedné studie. Věnovala jsem se i architektonickým památkám spojeným s pobytem židovského obyvatelstva na území města.

Annotation:

The diploma thesis „Jews in České Budějovice“ disserts on history of Jews in České Budějovice since their coming in second half of 14th century to present time, except of period when Jews were banished out of České Budějovice.

Main informations I found in archival materials accessible in Okresní archiv České Budějovice, nominally I used works of Karel Pletzer, Milena Urbánková and others historians who published their knowledge in Southbohemian historical magazine. For completion of situation in Bohemian I drew from a publication History of Jews in Bohemian and Moravia that was compiled by Tomáš Pěkný.

I tried to incorporate all of the informations in my diploma and for the first time to order history of Jews in České Budějovice into one compact document. I took interest also in architectural monuments connected to presence of jewish inhabitants in České Budějovice.

Klíčová slova:

Židé, historie, České Budějovice, hřbitov, synagoga

Keywords:

Jews, history, České Budějovice, cemetery, synagogue

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 28.6.2008

Tereza Placerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala mému vedoucímu bakalářské práce, panu Doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc., za jeho pomoc a neocenitelné rady, které mi při sestavování této práce poskytl. Dále bych chtěla poděkovat mým rodičům, sourozencům a přátelům, kteří mě podporovali v nelehkých chvílích a dodávali mi sílu k dokončení studia i bakalářské práce. V neposlední řadě tímto děkuji mému příteli Honzovi, bez kterého by tato práce snad vůbec nevznikla.

OBSAH

OBSAH	5
1. ÚVOD	7
2. HISTORICKÉ ZÁKULISÍ VZNIKU PRVNÍ ŽIDOVSKÉ OBCE V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH.....	8
2.1 První Židé v Čechách	8
2.2 Křížové výpravy a privilegia Soběslava II.	8
2.3 Odras kanovnického práva 12. a 13. století v českých zemích	10
2.4 Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II.	11
2.5 Lucemburkové a Židé.....	13
2.6 Židé versus husité.....	14
2.7 Rozklad královských regálů za vlády Vladislava II. Jagellonského.....	15
2.8 Josefínské reformy a jejich přínos	17
2.9 Rok 1848 v českých zemích – rok změn	18
3. HISTORIE ŽIDŮ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH	21
3.1 Vznik Židovské obce v Českých Budějovicích.....	21
3.2 Židovská ulice a její obyvatelé ve 14. a 15.století.....	21
3.3 Události konce 15. století	24
3.4 Krádež zlatokorunského relikviáře a šíření protižidovských nálad	27
3.5 Pogrom – zánik židovské obce.....	29
3.6 Změna situace v 19. a 20.století	33
4. ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY	36
4.1 Hřbitov u Mlýnské stoky a hřbitov před Rožmberskou bránou	36
4.2 Židovský hřbitov v Pekárenské ulici	36
5. ČESKOBUDĚJOVICKÉ SYNAGOGY.....	39
5.1 Synagoga v Židovské ulici	39
5.2 Založení nové synagogy.....	40
5.3 Budova synagogy	40
5.4 Demolice	41
5.5 Výstavba památníku.....	43

6. ZÁVĚR.....	44
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	45
8. SEZNAM PŘÍLOH.....	46

1. ÚVOD

Je to asi deset let, co jsem v televizi viděla dokument o holocaustu. V té době jsem ale ještě netušila, že mě osloví natolik, abych poté s upřímným překvapením zjistila, že jsem našla téma, kterému se chci i nadále věnovat, a které bych si přála dokonce i studovat. Proto jsem se chtěla také seznámit s dějinami Židů v Českých Budějovicích. Jaké ale bylo mé překvapení, když mi náš rodinný přítel Stanislav Papírník sdělil, že o Židech v Českých Budějovicích dosud neexistuje žádná souhrnná odborná publikace, která by alespoň nastínila osudy židovské obce v mém rodném městě. Ten první impuls ke vzniku mé bakalářské práce tedy přišel právě od pana Papírníka.

Mým prvotním cílem, který jsem touto prací sledovala, bylo dozvědět se něco víc, než nabízely zkratkovité články v novinách a poskládat nalezené střípky informací do alespoň trochu srozumitelného kontextu dějin Českých Budějovic, které dokresluji situací v celých Čechách, a mimo jiné upozornit na nesnášenlivost vůči židovským přistěhovalcům, kteří museli obhájit nejen své živobytí, ale samotnou existenci. Nutno dodat, že často nebylo jiného vyhnutí, nežli z města odejít a nechat všechn majetek hrabivým konšelům.

Ale abych nebyla hned v úvodu tak pesimistická, v určitém historickém období se českobudějovickým Židům nevedlo tak zle. Hlavně v období přelomu 19. a 20. století, kdy bychom mohli dokonce mluvit o rozkvětu židovské obce.

Bohužel koncem třicátých let přišla obrovská rána. Hrozba genocidy nedala Židům spát. Nakonec se právě České Budějovice staly „prvním“ shromaždištěm Židů z jižních Čech, jejichž další a často poslední cesta vedla do Terezína a dále do koncentračních nebo pracovních táborů v Polsku, Německu, Rakousku, ...

2. HISTORICKÉ ZÁKULISÍ VZNIKU PRVNÍ ŽIDOVSKÉ OBCE V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

2.1 První Židé v Čechách

První Židé přišli do českých zemí přibližně na počátku 9. století, což dokládá příslib solnohradského arcibiskupa Arna. Obecněji je ale přijímána zpráva židovského kupce (možná lékaře) a diplomata *Ibrahima Ibn Jakuba*, řečeného Al – Israili, který navštívil někdy v letech 965 – 966 střední Evropu. Ve své zprávě o Praze, citované arabskými geografy 11. století, zaznamenal přítomnost Židů ve městě. Bohužel ale z jeho popisu nelze vyčíst, zda šlo o Židy usedlé nebo pouze o obchodníky, kteří Prahou procházeli.

Pozdější trvalé usídlení židovských obchodníků v podhradí Pražského hradu souvisí se vznikem jednoho z nejvýznamnějších tržišť východní Evropy, a to v 10. – 11. století. Zahraniční obchod byl u nás tehdy v rukou cizinců, hlavně Arabů, Řeků a především Židů.

V průběhu dalších století se Židé zasloužili o rozvoj domácího, zahraničního obchodu i obchodně – řemeslného podnikání. Pro hospodářský život země byla nepostradatelná hlavně jejich činnost v peněžnictví, i když byli Židé často obviněni z lichvi. Až do počátku 13. století byli v českých zemích považováni za cizince, obchodovali volně s naturálními i hotovými výrobky. Pravděpodobně si také mohli svobodně vybrat místo, kde budou bydlet, provozovat řemesla, získávat půdu a domy. Někteří dokonce působili jako finanční poradci u královského dvora, lékaři i jako vysocí dvorní úředníci.¹ Židovské obce měly pravděpodobně vnitřní autonomii. Jejich právní postavení bylo tedy do konce 11. století (kdy proběhla první křížová výprava) celkem příznivé.

2.2 Křížové výpravy a privilegia Soběslava II.

Nejranější právní úpravy pobytu cizinců v Čechách pocházejí pravděpodobně již z dob vlády Vratislava II. (1061 – 1092), který přidělil výsady pražské německé osadě při kostele sv. Petra na Poříčí. Jejich znění neznáme, víme ale, že se na ně později odvolával

¹ Tomáš Pěkný, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, str. 14.

Soběslav II. (1173 – 1178), který je ve svých privilegiích vydaných v letech 1174 – 1178 potvrdil a rozšířil. Tato privilegia zaručovala všem německým osadníkům v podhradí právo na autonomii jak ve věcech osobních, tak i správních a podnikatelských. Není ale vyloučeno, že se tato privilegia týkala nejen německých, ale také románských a židovských přistěhovalců.

Přesto byla situace Židů tíživá. Spadali sice pod královu jurisdikci a měli formálně zaručenou jeho ochranu, přesto ale tato ochranná ruka panovníka nebyla vždy účinná. Hlavně z důvodu nevráživosti křesťanských obyvatel. Proto se vladař často uchýlil k poněkud nečestnému řešení různých nevolí z řad křesťanů, kteří snad Židům jejich privilegia, zvláště možnost volného pohybu a svobody, záviděli. Další a dle mého názoru i hlavní věc, která domácí obyvatele i vládce popuzovala, byl majetek, kterým disponovali hlavně židovští kupci.

Postupem času byla právní ochrana židovského obyvatelstva značně nedostatečná, což se projevilo v průběhu křížových výprav. Už při první výpravě do Svaté země (1096 – 1099) docházelo k obrovským masakrům téměř ve všech židovských obcích, kterými tzv. křižáci prošli. Počet zavražděných Židů byl obrovský, ale jediné, co tehdejšího císaře Jindřicha IV. zajímalo, byl jejich ztracený majetek, po kterém usilovně pátral. V Praze došlo roku 1096 k obrovskému pogromu. Křižáci se řídili heslem „křest, nebo smrt“. Břetislav II. byl tehdy v Kladsku a protesty biskupa vyzněly naprázdno, takže se Židé pomoci nedovolali. Proto se sami postavili na svou obranu se zbraní v ruce a za „mlčenlivého souhlasu“ panovníka pobili na 200 útočníků. Ale „křižácký antisemitismus“ padl na úrodnou půdu.

Ve strachu před novým pogromem se Židé připravovali na odchod ze země. Někteří odešli do Uher, Polska, možná i na Moravu (přestože ani té se křižácký pogrom nevyhnul). Tím ale dali Břetislavovi záminku a ten vydal roku 1098 rozkaz vybit židovské domy v Praze a zmocnit se veškerého jejich majetku. Odůvodnil to tím, že majetek získali na jeho území, proto ho zde také musí zanechat, jinak by to bylo považováno za rozkrádání královské pokladny. To byla samozřejmě lež, neboť bez jediného groše by si těžko mohli vydobýt předešlé postavení. Bohužel byl od 13. století Břetislavův názor velmi často aplikován a důsledně uplatňován. Tento nárok poté neuplatňoval pouze panovník, ale odvolávali se na něj také křesťanští měšťané, kteří v tomto případě našli řešení svých finančních problémů. Bohužel, doklady tohoto jednání nalezneme i ve 20. století, například po roce 1939, ale i v roce 1948.

Také v průběhu dalších křížových výprav byli Židé vražděni, a to přes zákaz a varování církevních i světských autorit. Ideová motivace pogromů se ve 12. – 13. století rozšířila.

Kromě obvinění z Ježíšovy smrti a nařčení z toho, že jsou původci moru, že otravují křesťanům studny, popřípadě tráví lidi, byli Židé často obviňováni ze znesvěcení hostie, hanobení symbolů křesťanského náboženství a z rituálních vražd křesťanských dívek a dětí.¹ Nakolik byla tato obvinění pravdivá si můžeme lehce domyslet. Bohužel ale přetrvávala ve skryté i zjevné podobě až do dnešní doby.

2.3 Odras kanovníckého práva 12. a 13. století v českých zemích

Právní ošetření postavení Židů ve společnosti bylo **formálně** do počátku 13. století docela uspokojivé, ale k obrovskému zlomu došlo po zasedání IV. lateránského církevního koncilu v roce 1215. Ten totiž z podnětu papeže Innocence III. (1198 – 1216) potvrdil úplnou segregaci židovského obyvatelstva, vyhlášenou roku 1179 předchozím církevním sněmem a nakázal Židům nosit viditelné zvláštní označení. To mělo v různých dobách a krajích různou podobu: pláště, velké krejzlíky, kukly, špičaté klobouky s rolničkou, barevné stuhy, žlutá kolečka aj. Přesto nebyla tato nařízení často dodržována. K tomuto řešení se poté uchýlily i nacistické úřady, které u nás tyto vyhlášky obnovily v letech 1941 – 1945.

Styk Židů s křesťany byl omezován výhradně na jednání obchodní, eventuálně soudní. Křesťanské obyvatelstvo mělo výslovně zakázáno jakýkoliv jiný styk, který by byl nad rámec výše zmíněných povolených jednání. Intimní vztahy mezi členy těchto znesvářených „obcí“ byly považovány za hrdelní zločin. Přibližně od 13. století směli Židé obývat pouze uzavřené ulice, či malé čtvrtě, později ghetta.

Podle kanonického práva byli v průběhu 12. a 13. století Židé považováni za „otroky a vězně říše římské“, nesměli zaměstnávat křesťany, vlastnit půdu a zabývat se zemědělstvím.¹ To znamená, že jediným zdrojem obživy se pro ně stal obchod s penězi, jehož součástí je také obchod s úroky, což mají křesťané podle Bible zakázáno. Co se týče řemesel, zprvu je nesměli vůbec provozovat, postupně ale byly některé ze zakázaných živností povoleny, nikoli však mimo ghetto. Obchodovat směli Židé pouze tam, kde nekonkurovali křesťanským kupcům a obchodníkům. Tato nařízení tvořila v podstatě normu, ke které se mohla světská a církevní moc vracet v případě potřeby a tím odůvodňovat svou vlastní židovskou politiku.

To znamená, že postavení židovského obyvatelstva se v průběhu 13. století velmi změnilo. Židé se stali zcela zvláštní skupinou obyvatel, ke které se vztahovaly zcela odlišné zákony

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 18.

a nařízení. Lze říci, že se stali skupinou postavenou mimo křesťanskou hierarchii a zatlačenou na okraj společnosti. Jako osobně nesvobodní byli přímo podřízeni panovníkovi, čímž se stali zcela závislími na panovníkově vůli. Nutno podotknout, že právě panovník jako jediný měl právo legálně zasáhnout do židovských záležitostí. Jen s jeho svolením se směli usazovat a stěhovat do měst. Přitom museli za všechno platit nemalé částky, hlavně za příslib královny ochrany. Ten byl ale pouze dočasný a často porušovaný. Jen výjimečně udělil panovník šlechtické či jiné vrchnosti právo držet omezený počet Židů. Tento dávný regál totiž patřil k hlavním zdrojům příjmů královské pokladny, a proto bylo ve vladařově zájmu udržovat pokud možno pokojné soužití křesťanského a židovského obyvatelstva. To byl úkol nadmíru složitý, jelikož peněžní obchod, vnucený Židům jako dominantní zdroj obživy, přinášel s sebou neustálé konflikty, které křesťané řešili často násilně, nebo křivým obviněním z hrdelního zločinu. Terčem různých útoků se stávaly i synagogy, modlitebny a hřbitovy.

2.4 Statuta Judaeorum Přemysla Otakara II.

Tato téměř bezvýchodná situace dala podnět ke vzniku mnoha papežských bul, ale i světských nařízení a privilegií jednotlivých panovníků, kteří měli zajistit židovským poddaným svobodný výkon kultu, zachování mravů a obyčejů a celkovou právní jistotu. Např. židovský statut císaře Fridricha II. z roku 1244, který určoval postavení Židů ve společnosti a povinnosti jejich dlužníků, zvláště pak dvě buly papeže Innocence IV. (1243 – 1254), vydané v letech 1247 a 1253. Právě tato papežova ustanovení odmítala jakékoliv akty zvůle vůči obyvatelům ghett, zakazovala je nutit ke křtu, připravovat o jmění, fyzicky je napadat, vyrušovat při bohoslužbách a šábesu, zneuctívát jejich pohřebiště atd.² Tato bula z roku 1247 zakazuje také pro jakákoliv obvinění Židy bez soudu a doznání trýznit, mrzačit a upalovat. Je to tedy první oficiální církevní dokument, který židovské obyvatelstvo bránil před křivým obviněním a následnou mstou.

Na základě již výše zmíněných listin vydal král Přemysl Otakar II. (1253 – 1278) Statuta Judaeorum. Ta se stala základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě až do konce 18. století. Časem také získala i mezinárodní uplatnění: privilegium převzala některá

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 20.

² Tomáš Pěkný, c. d., str. 22.

slezská knížectví a později snad i Polsko, kde roku 1264 Charta Boleslava Zbožného otevřela dokořán dveře Židům pronásledovaným v západní Evropě.¹

Statuta Judearum obsahovala zákony, které konečně pevně stanovily vztah Židů k panovníkovi, omezovaly jejich styk s křesťanským obyvatelstvem a určovaly zásady platné pro vnitřní autonomii a soudní praxi uvnitř židovské obce.

Jejich definice právního postavení je následující: Židé jsou přímými poddanými panovníka, který jim zaručuje ochranu, mají právo svobodného náboženského života a povolený obchod s penězi. Za slíbenou ochranu musí židovská obec platit králi daně a poskytovat půjčky, v případě potřeby zaplatit i jiné dávky, které král stanovil. Jakýkoliv útok proti Židům je chápán jako útok proti královské komoře. Člověk, který zabije Žida, má být potrestán ztrátou jmění, ten, kdo ho zraní nebo mu ublíží, musí zaplatit vysokou pokutu do pokladny královské komory a navíc určitou částku jako odškodné postiženému. Pokud by někdo násilně odvedl židovské dítě, čekal by ho trest jako zloděje. Za nepodložená obvinění a lživá nařčení z rituální vraždy by čekal žalobce takový trest, jaký by stihl Žida, kdyby daný zločin opravdu provedl, tedy ztráta majetku a života. Za zhanobení židovského hřbitova čeká viníka smrt, za poškození synagogy pouze pokuta.

Dále byl obsahem těchto statut zákaz nutit usedlé Židy v království ke křtu a odmítnutí paušálního obvinění z rituální manipulace s lidskou krví a rituálních vražd. Židovským obchodníkům Statuta zaručovala volný přechod hranic, přikazovala jim platit clo a určovala pravidla obchodu s penězi, jemuž se věnovalo sedm paragrafů týkajících se půjček, zástav, dluhů, úroků a řešení případných sporů.

Právě kvůli vydání Statut Judearum byl Přemysl Otakar II. ve své době považován za ochránce Židů, kterým ho nazval i český rabín *Richard Feder*. Díky českému králi patřilo postavení židovského obyvatelstva ve 13. století v českých zemích k nejlépe právně zabezpečeným v celoevropském měřítku. Za Otakarovy vlády nedošlo k větším násilnostem na Židech ani ze strany měšťanského stavu. Po jeho smrti se ale situace obrátila, protože židovská privilegia platila pouze do konce panovníkovy vlády, který je vyhlásil. Nový vladař je mohl potvrdit nebo obnovit, ale za to se vždy draze platilo.

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 23.

2.5 Lucemburkové a Židé

Prvním, kdo potvrdil Otakarova Statuta Judaeorum z roku 1262, byl Jan Lucemburský. Na to navázal i Karel IV. v roce 1356 a Václav IV. roku 1393. Ovšem za jejich vlády se také projevila nedostatečnost těchto zákonů, protože zaručovaly práva jednotlivcům, nikoli však ochranu židovských obyvatel jako celku. Nehledě na to, že byly celkem liberální a umožňovaly nejrůznější formy exploatace Židů, přičemž docházelo i k pogromům. Přesto tu nedosáhlo vraždění zdaleka takových rozměrů jako v říši. A tak do českých zemí utíkalo mnoho Izraelitů ze západní Evropy, kde byla situace mnohem horší. V říši byli obviňováni ze zatažení moru do Evropy a nemilosrdně popraveni. Proto se duchovní těžiště aškenázských Židů přesunulo na východ: do Čech, Polska a Litvy.

Karel IV., považován za osvíceneckého panovníka, se nechoval k Židům zrovna přátelsky. Ve finanční tísní vydával někdy městským radám, které mu vypomohly půjčkou, dlužní listiny, v nichž byla půjčená částka zajištěna na židovském obyvatelstvu s klauzulí, že její umoření může být provedeno při nejbližší příštím židovském pogromu, kdy se město může zmocnit peněz a majetku vyloupených Židů nebo i převzít domy po těch, kteří budou během pogromu ubiti.¹ A pogromy skutečně brzy vypukly. Největší prospěch z nich měli patricijové a šlechtici, kteří si rozebrali domy předem označených obětí. Tyto násilnosti v letech 1348 – 1350 tedy neměly náboženský charakter. Šlo o velmi dobře organizovanou chladnokrevnou akci za účelem získání majetku, takže vraždění proběhlo z čistě ekonomických důvodů.

Abychom ale Karla IV. pouze nekritizovali, musíme dodat, že právě on stál u zrodu Nového Města pražského, ve kterém Židům povolil roku 1348, aby se tam s rodinami a majetkem nastěhovali, a sliboval jim naprosto stejnou ochranu, kterou poskytoval křesťanům. Později se snažil upravit i celková právní postavení Židů a podporoval jejich nová osídlení jak ve městech, kde byla ghetta zničena, tak i na nových místech. V zákoníku *Maiestas Carolina* dokonce navrhoval povolit Židům držbu vladyckých nebo jiných svobodných vesnic, z kterých se měly odvádět peníze do královské pokladny.¹ Tento zákoník ale nikdy nevešel v platnost.

Z mého pohledu je tedy postoj Karla IV. k Židům velice rozporuplný. Domnívám se, že spíše než křesťanská láska k bližnímu ho k jistým ústupkům vedla čistě materiální potřeba splatit dluhy, ať už v říši nebo v Zemích koruny české. Přesto mu ale nemůžu upřít jisté

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 34.

zásluhy. Zvláště povolení nastěhovat se do Nového Města pražského a jiných měst Izraelitům alespoň částečně ulehčilo jejich strastiplné živobytní.

Václav IV. (1376 – 1419) měl ve vztahu k židovským obyvatelům postoj odlišný. Často je pojmenován jako „přítel kacířů“ nebo také „židovský král“, přestože nic významnějšího pro Židy neudělal. Pouze hájil zájem svého regálu, když tlačil na dlužníky, aby Židům vše zaplatili i s úroky, neboť právě on, panovník, z toho finančně těžil. Navíc ani on se nebránil předešlého řešení, ke kterému se uchýlilo mnoho panovníků před ním. Např. roku 1385 zbavil 38 říšských měst odpovědnosti za finanční závazky k Židům, kteří byli okamžitě pozavíráni a byl jim zabaven majetek. Mimo jiné na nich také král vymáhal výkupné.

Roku 1393 ale udělil Židům privilegium, pravděpodobně draze vykoupené, které prikazovalo, aby všechny pře židovských poddaných, kteří se u městských, církevních, dvorských či zemských soudů často marně dožadovali svých práv vůči křesťanským věřitelům, spadaly pouze do pravomoci podkomořního soudu. Ale je dosti pravděpodobné, že toto ustanovení bylo pouze zapsané, nikoli však dodržované, a to z důvodu minimální autority panovníka. Za vlády Václava IV. byl také spáchán jeden z největších pogromů a to 18. dubna 1389. Z pohledu obecnějšího ohlašoval blížící se reformační bouři.

2.6 Židé versus husité

Smrt Václava IV. přinesla určité změny, které byly vyvolány hlavně novou společenskou situací. Židé nové reformační hnutí spojované s husity přivítali. Již předtím chodili naslouchat kněžím, kteří církev kritizovali a pranýřovali i světský život. V Praze patřil k nejoblíbenějším Konrád Waldhauser. Jejich pozornost přitáhlo hlavně to, že se reformátoři věnovali Starému zákonu, především knihám Proroků a jejich etice. Proto husity uvítali jako jakousi dobu starozákonních bojovníků a podporovali je jak obchodně (dováželi zbraně), tak finančně. Dokonce jim vypomohli i v boji při opevnovacích pracích proti Vyšehradu roku 1420. Největší sympatie v Židech vzbuzovali táborité. Ale současný historik husitství František Šmahel považuje názor o „tolerantním a šetrném postoji husitů k Židům“ za zdání vyvolané pozdější tradicí i dobovými zprávami z druhé ruky a upozorňuje na to, že situace byla mnohem složitější.¹ Přesto je jisté, že husitská revoluce načas uvolnila některá omezení týkající se Židů. Směli se usídlit na venkově, učit se některým řemeslům, dokonce byli

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 36.

zbaveni zvláštního označení. Hlavní příčinou těchto změn byly ideové spory a války, které odsunuly Židy mimo hlavní pozornost křesťanů. To ovšem neznamená, že by po tu dobu byli ušetřeni násilnostem, jak ze strany husitů, tak jejich protivníků. Pronásledování ze strany protihusitské bylo však soustavnější. Židé byli vypovídáni z měst, císař Zikmund Lucemburský (1419; 1436 – 1437) je chtěl dokonce vyhnat z Prahy a rušil jejich dlužní úpisy. Především ale byli obyvatelé ghatt napadáni křižáky, kteří měli o důvod víc, proč Židy masakrovat a nutit je ke křtu, a to jejich náklonnost k husitům.

V letech 1431 – 1433 byly na basilejském koncilu potvrzeny všechny starší protižidovské zákony. Zanedlouho poté, v letech 1453 – 55, byli Židé ve Slezsku masově vražděni a nuceni k odchodu, aby jejich majetek mohl připadnout obcím. Děti mladší sedmi let byly odebrány rodičům a dávány na vychování ke křesťanům. To vše prožívali Izraelité v celém království. Jejich obce se téměř vylidnily, zhoršilo se jejich právní postavení. Přes to všechno se jim v době husitských bouří vedlo lépe, než jejich souvěrcům v ostatních zemích Evropy.

Albrecht II. Habsburský (1437 – 1439), který se na český trůn dostal díky sňatku se Zikmundovou dcerou, Židy v lásce neměl. I pro jejich sympatie s husitským reformačním hnutím. Jedním z jeho prvních vladařských činů bylo vypovězení židovských obyvatel z Jihlavy v roce 1426. Jeho syn Ladislav Pohrobek (1453 – 1457) otcovu nelásku k Židům zdědil a pokračoval v jeho politice. Vyhnal Židy z Brna, Olomouce, Znojma, atd. a tím úplně změnil podobu židovského osídlení českého království.

2.7 Rozklad královských regálů za vlády Vladislava II. Jagellonského

V 2. pol. 15. století se Židé v Čechách dostávali vlivem husitských bouří stále ve větší míře pod pravomoc panstva a měst. To se samozřejmě vrchnosti hodilo a nenechala si nově nabyté pravomoci vzít ani za časů krále Jiříka z Poděbrad (1458 – 1471) a už vůbec ne za vlády Vladislava II. Jagellonského (1471 – 1516), kdy se začala králova moc nad regálem zcela rozpadat. Města chtěla vytěžit z pobytu židovských obyvatel co nejvíc, a tak vyžadovala poplatky, které nebyli Židé povinni platit, a obcházela či rušila jejich výsady. Mimo jiné probíhal mezi panovníkem a feudály boj o uplatnění výlučného vlivu v oblasti židovského úvěru. Stejný zápas probíhal i mezi králem a královskými městy, kde se Židé stávali poddanými a dědičnými městských obcí. Ty si tak činily nárok na služby ghatta. Díky tomuto

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 44.

sváru se Židé dostali do nezáviděníhodné situace. Do jejich práv mohl zasahovat jak panovník, královští úředníci, tak i šlechta a konšelé. Nejsložitější to měli tedy ve městech královských. To se nakonec odrazilo i v Českých Budějovicích na počátku 16. století (viz. Kap. 3.4).

Vladislav si toto oslabení královské moci uvědomoval a snažil se ji znovu upevnit. Přinutil zemský sněm, aby potvrdil výsady udělené Židům roku 1454 Ladislavem Pohrobkem, a roku 1499 znovu vyhlásil svou výhradní pravomoc nad židovským regálem Čech a Moravy. Také určil jeho nejvyššího úředního správce. Ale ve svém znovudobývání židovských regálů uspěl jen z části.

V průběhu 90. let vydal Vladislav také několik nařízení, v nichž určil pravidla židovskému a křesťanskému obchodu s penězi. Tím reagoval hlavně na usnesení zemských sněmů, která se kromě toho, že formálně povolovala existenci nežidovského úvěru, pokoušela nepokrytě zlikvidovat úvěr židovský.¹ Tato panovníkova nařízení ovšem značně popudila města, která opakovaně žádala, aby byli okamžitě všichni Židé vyhnáni. Ale tyto žádosti měly jen malou naději. Král totiž v Olomouci potvrdil výsady udělené Židům jeho předchůdci a požadoval, aby se k němu sněm připojil. Sněm, kterého se z trucu města nezúčastnila, se ke královi přidal a vydal usnesení, v němž žádá, aby „*Židé zachováni byli v koruně České beze všech nátiskův a vyhoštění ze země, jakož jsou byli za starodávných časův zachováni beze všeho zmatku na věčné a budoucí časy.*“² Židé měli platit ročně 500 kop grošů královské komoře a neměli být nuceni k žádným jiným platbám. Na zemském sněmu se také deklarovala zásada, podle které se za provinění jedince nesmí potrestat celá židovská obec. Ale tato zásada byla velmi často porušována, neboť konšelé měli již od pradávna zvyk jakékoliv provinění z řad Židů paušalizovat. Panovník neměl moc chránit židovské obyvatelstvo jednotlivě, a pokud se k rozhořčeným městům přidaly i stavy, nemohl již chránit židovskou obec ani jako celek. Proti Izraelitům tedy nejostřeji vystupovala města a postupem času i cechy, které se obávaly konkurence, protože se Židé přes všechny překážky postupem času dokázali vymanit z nejostřejší ekonomické izolace a začali důrazně ohrožovat výsadní postavení nežidovských obchodníků a řemeslníků.

Docházelo tedy znovu k pogromům a právě za vlády Vladislava Jagellonského se městům často podařilo získat od krále souhlas s vyhnáním židovských obyvatel. K největší tragédii, s tímto povolením související, došlo v Českých Budějovicích v roce 1505, které několik následujících století již bránu Židům neotevřely.

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 53.

² Tomáš Pěkný, c. d., str. 54.

2.8 Josefínské reformy a jejich přínos

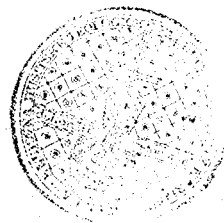
Dříve, než přikročíme k vlastnímu roku 1848, který byl tak významný pro českobudějovické Židy, musíme se vrátit o několik desetiletí zpět, a to do doby Josefa II. (1780 – 1790). Právě za jeho vlády vešly v platnost zákony, které představovaly největší zásah do židovské politiky od dob Přemysla Otakara II. Tzv. Toleranční patent, vydaný 13. října 1781, a Patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a Slezsku (1. listopad 1781) tvořily základ panovníkových reforem v oblasti židovského práva, přestože se semitských obyvatel monarchie bezprostředně netýkaly. Postupně v dalších letech ale Josef II. vydal řadu dalších nařízení, která nově upravovala postavení Židů, jejich práva a povinnosti a významně zasahovala do vnitřních záležitostí obce.

Josefínské židovské zákonodárství se otevřelo 13. května 1781, kdy byla zrušena povinnost nosit zvláštní označení a dne 18. října 1781 povolil všem Židům v Čechách a na Moravě přihlásit se na všechny typy vyšších škol včetně univerzit, samozřejmě s výjimkou teologické fakulty. Dále jim byla povolena veškerá živnost, kromě nájmu šenkoven, desátků a mlýnů, mohli provozovat všechny druhy řemesel, dosahovat v nich mistrovství a zakládat cechy. Mimo jiné mohli poprvé po tolika staletích svobodně obdělávat půdu, ovšem s tou podmínkou, že veškerá čeleď se bude skládat pouze ze souvěrníků. Židé tedy mohli zakládat směnárný, provozovat obchod se střížním, kupeckým i smíšeným zbožím. Ale pokud někdo z židovských obyvatel nepracoval v některém z těchto povolených zaměstnání, byl okamžitě vypovězen ze země. Co se týče společenského života, mohli snad poprvé v dějinách navštívit šenk, bydlet s křesťany v jednom domě a hlavně pobývat v jim jinak nepřístupných královských městech dva dny před trhem a dva dny po trhu.

Po zavedení všeobecného soudního řádu roku 1781 a po úpravě soudnictví o tři roky později byli Židé poprvé podrobeni stejné jurisdikci jako křesťané.¹ Židovské soudy poté rozhodovaly pouze ve sporech rodinného práva, v otázkách náboženských a ceremoniálních. Po dalších 60 let byly židovské obce považovány jen za náboženské korporace a jejich hlavním úkolem bylo starat se o náboženský život.

Bohužel, dalo se očekávat, že se zvedne vlna odporu, neboť Josefovy reformy byly natolik pokrokové a zlomové, že po panovníkově smrti se jejich váha opět snížila, nicméně v jádru byly zachovány. Roku 1797 pak posloužily jako model pro vznik tzv. Systemálního židovského patentu, který usnadnil úřadům jednání s židovskou komunitou v českých zemích

¹ Tomáš Pěkný, c. d., str. 109.

a stal se na příštích padesát let základem jejího právního postavení, přestože nic nového nepřinesl. První oddíl pojednává o záležitostech náboženských, o daních ze synagog a potvrzuje zákaz křtů dětí do 18 let bez souhlasu rodičů. Druhý oddíl se týká reformy školství, povoluje přístup Židům na gymnázia a univerzity a dále ustanovuje nutnost vzdělání pro výkon rabínského úřadu a povoluje používat pouze hebrejské knihy, které ovšem předtím prošly cenzurou. Třetí oddíl se zabývá problematikou židovských jmen a nařizuje, aby Židé přijali německá jména. Podle patentu si musel do konce ledna 1788 každý židovský otec, poručník i svobodný muž zvolit pro sebe a svou rodinu německé jméno (každý jednotlivec pak své vlastní jméno osobní) a museli ho užívat celý život beze změny. Také přinášel seznam jmen, která byla povolena. Ale nijak velké změny to nepřineslo. Ke skutečně velkým proměnám židovských jmen došlo po roce 1836, kdy bylo Židům umožněno používat jakákoliv německá jména, kromě jmen křesťanských svatých. Po 2. světové válce si mnozí německá jména počesťovali, nebo s odchodem do Izraele přeložili své jméno do hebrejštiny. Čtvrtý oddíl určuje podmínky, za kterých se Židé smějí ženit, oddíl pátý jedná o pramenech obživy. Ostatní části se zaměřují na podmínky ubytování židovských obyvatel, okolnosti jejich stěhování, politické postavení obcí a jejich povinnosti vůči státu.

Tyto reformy měly za cíl především přiblížit vztah státu a židovských obyvatel a hospodářský růst země. Tíživé povinnosti toleranční daně, od roku 1797 ve výši 216 000 zlatých v Čechách, přesto Josef II. židovské poddané nezbavil. Jeho nástupci se snažili reformy zbrzdit. František II. (1792 – 1835) pouze nepatrně zvýšil počet povolených židovských rodin o pouhých 59 na 8600. Nově museli židovští poddaní prokázat znalost němčiny, tj. vysvědčení z německé školy. Izraelité se nadále nesměli svobodně stěhovat a usazovat se v místech, ze kterých byli dříve vypovězeni, slib volnosti mimo ghetta nebyl odvolán, avšak volnost se praktikovala jen v malém měřítku. Částečné uvolnění segregace vzbuzovalo nevoli u křesťanských měšťanů. Ještě roku 1846 požadovali, aby se všichni Židé vrátili do uzavřených ghatt, jinak jim hrozili vyhnanstvím a vysokými pokutami.

2.9 Rok 1848 v českých zemích – rok změn

Roku 1833 na žádost o udělení plného státního občanství všem tolerovaným Židům, kterou předneslo 54 významných židovských obyvatel, dvůr nereagoval. Přitom už v té době začalo být osvícenějším úředníkům jasné, že se vztah k židovskému obyvatelstvu musí změnit,

protože Systemální patent byl stylizován na rozhraní absolutistické a osvícenecké vlády, jež byla stále ještě ovlivněná krutou minulostí středověku. Tato vznesená jednání o revizi narazila na odpor dvorských úřadů a jednání probíhala již od počátku 40. let. Až v červenci roku 1841 vydal císař dekret, ve kterém přijal alespoň část reformačních revizí. Došlo k uvolnění příkazů týkajících se stěhování, byl zrušen trest vypovězení ze země, továrníci a velkoobchodníci z pražského ghetta mohli bydlet v hlavních ulicích Prahy. Ale i přes upozornění účetnických úřadů na vysoké zatížení židovského obyvatelstva, zvláště chudých vrstev, nebyli Izraelité zbaveni toleranční daně a v platnosti zůstalo mnoho dalších omezení.

Revoluční události roku 1848 Židé uvítali. Sympatizovali s českými obrozeneckými snahami. Dokonce zasedali na kroměřížském i vídeňském ústavodárném sněmu, v Praze spolupracovali na březnové petici a řada Židů se účastnila březnové i říjnové revoluce (např. *MUDr. Adolf Fischhof*, jeden z iniciátorů březnových vídeňských bouří). Bojovali na ulicích, měli své mrtvé a raněné. Židovskou podporu vyhledávali studenti a část inteligence, ale proti stáli obchodníci, živnostníci i zemědělci, kteří se obávali úplného zrovnoprávnění židovských obyvatel s křesťany, což by vedlo k mnohem větší konkurenci, která by postihla jejich obchody a živnosti. Proto vyvolávali protižidovské bouře. Největší proběhla v Praze, kde již dlouhou dobu usilovali o segregaci Židů. Vydávali ostře antisemitské letáky, které v roce 1848 zaplavily celé město. Drancování ghetta zabránila jen hotovost devíti tisíc mužů, studentských legií a vojska, které přišlo díky Národnímu výboru, na který se Židé obrátili s prosbou o ochranu. Přesto se stále nemohli cítit bezpečně. Už tehdy se začaly objevovat náznaky nacionalismu. Podstatné zhoršení poměrů přinutilo některé rodiny dokonce až k odchodu ze země. Po porážce revoluce museli mnozí emigrovat také z politických důvodů.

Celkově však roky 1848 – 49 znamenaly zásadní změnu právního postavení Židů, kteří 4. dubna 1849 získali svobodu pohybu a osídlení, což se odrazilo i na změně postoje v Českých Budějovicích. O měsíc později jim byla udělena svoboda v právu rodinném, takže se mohli bez povolení ženit a vdávat a otevřel se jim přístup do veřejných úřadů. Byla zrušena i toleranční daň. Již bylo zřejmé, že je jen otázkou času, kdy židovští občané konečně získají formálně rovnoprávnost s křesťany. Vydáním tzv. prosincové ústavy roku 1867 bylo Židům přiznáno státní občanství, politická a náboženská rovnost před zákonem. Mohli tedy provozovat jakoukoliv živnost, dostali aktivní a pasivní volební právo. A dále mohli také poprvé v českých dějinách vlastnit a najímat půdu.

Rok 1848 – 49 přináší obrovskou změnu v osídlení Čech židovským obyvatelstvem. Lidé odchází ze stísněných ghett a navrací se do měst, která jim do té doby byla uzavřena. Pravda,

často nebylo přivítání zrovna přátelské. Dokonce některá města proti tomu podávala úřední protesty. Nakonec však musela na tyto žádosti rezignovat. Během několika let vzrostl počet židovských obcí téměř dvojnásobně. Židé se nastěhovali do Teplic, Karlových Varů, Ústí nad Labem, Olomouce, ... a Českých Budějovic. Pojďme se proto podívat blíže na osudy českobudějovických Židů, které budeme sledovat již od roku 1341.

3. HISTORIE ŽIDŮ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

3.1 Vznik Židovské obce v Českých Budějovicích

První židovská komunita v Českých Budějovicích vzniká v 2. pol. 14. století. Jan Lucemburský udělil 18. dubna 1341 souhlas, aby se v Budějovicích usadily dvě židovské rodiny. Král jim zajistil stejná práva a obyčeje jako v jiných královských městech, a aby jim ulehčil přesídlení do Budějovic, osvobodil je ode všech daní a poplatků na 10 let (počínaje dnem jejich příchodu). Poté šel výtěžek z jejich daní na opravu městských hradeb. Toto královské město, hospodářsky prosperující, jim poskytovalo dostatek příležitostí k obživě. To samozřejmě lákalo i ostatní souvěrce. Za Karla IV. bylo vydáno 18. července 1364 privilegium, které zvýšilo počet židovských rodin ze dvou na tři. Mimo jiné znovu oprostil nově příchozí Židy od daně, tentokrát pouze na 5 let. Kdy se však na základě těchto privilegií Židé do města přistěhovali, nevíme. Ale již koncem 14. století máme řadu písemných zpráv o obyvatelích Židovské ulice.

3.2 Židovská ulice a její obyvatelé ve 14. a 15. století

Vicus Judeorum (dnes ulice U Černé věže) začínala za Černou věží od Děkanské ulice až ke hradbám a podle Huyera zasahovala až do hradební uličky (viz. mapa s parcelami domů). Za hradbami poté býval hřbitov. Je pravděpodobné, že sloužil k poslednímu odpočinku všech jihočeských Izraelitů. Židovská ulice sice byla jediným místem, kde mohli Židé přebývat, ale nestály v ní pouze židovské domy. Právě naopak. Většina budov patřila křesťanům. V případě českobudějovických Židů tedy nemůžeme mluvit o uzavřeném ghettu, protože de facto žádný oddělený prostor výhradně pro Židy neexistoval. V knize lozunků byli v roce 1396 jmenováni jako majitelé domů tři Židé a dále zde byla zapsána synagoga.¹ Ta byla oceněna jednou hřivnou, nikde se ale neuvádí, kdo z tohoto objektu platil daně. Můžeme se však domnívat, že zde bydlel někdo, kdo se o synagogu staral. Huyer došel k názoru, že to byl v roce 1380 Žid *Israel Sundel*. Poplatníci v této uličce byli v roce 1396 zapsáni podle domů

¹ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, Jihočeský sborník historický, roč. LV, 1986, sign. D 520, Milena Urbánková, Židé a Židovská ulice v Českých Budějovicích koncem 14. a počátkem 15. století, str. 197.

v tomto pořadí: Zikmund (zedník, Sigismundus), sladovnice Dytlínová (Dietline), Ondřej (Andreas) Greiner, Žid *Mates* (Mathes Judeus), synagoga, Žid *Merkel* (Merkel Judeus), koženík Václav, Michael syn Mudrice, Pfifferling, Mates syn Kerlina, Židovka *Kuna* (Chuna – Judea), Čech (Bohemus). Podruhy v této ulici byli šenkýř Tomel u Michaela kožešníka a Gurge kramář.¹ Obraťme však svou pozornost na židovské obyvatele.

Dům Žida *Matese*, oceněný jednou hřivnou, přešel roku 1400 do vlastnictví kramáře Henslina. Synagoga (čp. 219) byla oceněna také jednou hřivnou. Sousední dům (čp. 220) patřil Židu *Merklovi* (byl oceněn rovněž jednou hřivnou) a po celou dobu neměnil majitele. Zato osud domu Pfifferlingova je plný vlastnických změn. Roku 1398 přešel do vlastnictví Blahuta a od roku 1407 se stal majitelem poloviny domu kožešník Václav, zvaný také Malý, který ve stejném roce prodal svůj původní dům Janovi ze Soběslavi. Druhou polovinu domu poté koupil krejčí Štěpán a v roce 1416 se stal majitelem Žid *Gaad* (Gaad Judeus). Tím pádem došlo k tomu, že spoluvlastníky jednoho domu se stali lidé různého vyznání, což dosvědčuje určitou toleranci budějovických občanů k židovské komunitě. Ta ovšem trvala pouze do doby husitské, jelikož s příchodem 16. století došlo k obrovskému pogromu (o něm se zmiňuje dokonce i Tomáš Pěkný ve své knize *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, která je jinak zaměřená spíše na události v Praze a ostatní města jsou zastoupena méně než okrajově). Další, tentokrát obyvatelka Židovské ulice, Židovka *Kuna*, žila ve svém domě snad až do roku 1416, kdy se stal majitelem domu Largel. Tento dům byl oceněn 3 hřivnami a byl to tedy jeden z nejdražších domů v ulici. V roce 1396 se uvádělo, že v Židovské ulici stojí dvanáct domů, v roce 1416 jich už bylo čtrnáct a patřily mezi lacinější až nejlacinější nemovitosti ve městě.

Ale zápisky městských dávek nejsou jediným pramenem, který by vypovídal o židovských obyvatelích. Mnoho informací se dá vyčíst také z listin a městských knih. Např. v Knize soudní je v roce 1377 jmenován první budějovický Žid *Muslin* (Muslinus Judeus, vlastnil dům čp. 218), o kterém nalezneme záznam ještě v roce 1379 a 1380, kdy vystupuje jako věřitel sedláka Martina, který mu dlužil čtyři kopy. V roce 1383, 4. srpna mu bylo za půjčku 85 kop pražských grošů zastaveno všechno zboží zlatokorunského kláštera. Dále byla v roce 1380 v již zmíněné Knize soudní jmenována Židovka *Muslinová*. V roce 1378 byl také vystaven dlužní úpis mezi dlužníky Jaroslavem Kropnou, Janem z Myšletína a Janem řečeným Žižka z Trocnova a Židovkami jménem *Stane* a *Johue*. V Židovské ulici nalezneme totiž také dům č. 20/234, který je nazván „Žižkův dům“. Pokud by se označení týkalo slavného českého vojevůdce, jedná se tedy o dům výše zmíněných Židovek *Stane* a *Johue*,

¹ Milena Urbánková, c. d., str. 108.

jelikož to je jediný dům v Českých Budějovicích, do kterého Jan Žižka prokazatelně vstoupil. Významnou Židovkou je bezesporu *Bendith Punzová*, vdova po Židu Israeli Sundelovi, která vlastnila synagogu a dům mezi nemovitostmi řezníka Uly. Dalšími souvěrci, kteří Židovskou ulici obývali, byli Žid *Leb* a *Jakub*. „Informátorem“ o činnosti židovských obyvatel je také kniha sporného a nesporného soudnictví z let 1396 – 1525, kde najdeme žalobu Židovky *Kuny* na Mikuláše, který chtěl půjčit od Kuny peníze na zástavu, kterou odmítla. On pak šel za ní do pokoje, položil jí nůž na hrdlo, peníze jí vzal a utekl. Jak je vidno, život Izraelitů tedy rozhodně nebyl bez nebezpečí, které přinášely právě peněžní transakce. V Knize sporného a nesporného soudnictví je totiž Kuna uvedena ještě v roce 1399, 1402 a 1407 při majetkoprávních záležitostech.

Ale s těmito údaji, které nalezneme v městských listinách a knihách, vyvstává jeden problém, na který správně upozornila paní Milena Urbánková. Kde tak vysoký počet zmiňovaných Židů bydlel, když v knize lozunků jsou uvedeny jen tři židovské domy se synagogou, řádně zdaněny a placeny? Bydleli snad i v jiných částech města? Paní Urbánková to vysvětluje následovně. Jednak tím, že město krylo nadpočetné židovské rodiny, z jejichž pobytu město získávalo mimořádné příjmy, nebo byl pojem rodina chápán v širším slova smyslu a více rodově spřízněných rodin bydlelo v jednom domě. Já sama bych upřednostňovala druhou domněnku.

Židům nebylo povoleno provozovat řemesla, proto museli všechny nástroje nakupovat od křesťanských mistrů. Jedinými výjimkami z tohoto pravidla byli oční lékař *Izák* a košer řezník *Hirsch*, jehož řemeslo nemohl zastoupit nikdo z křesťanů. Židé přiznávali ke zdanění pouze domy, měli však peníze, které půjčovali a přesto nepřiznávali movitý majetek. To by potvrdzovalo hypotézu J. Mezníka, že zdanění částek, označených jako „mobilita“, znamenalo zdanění obchodní činnosti a nikoliv movitý majetek, lichva se za obchod nepovažovala.¹ Jak bylo obvyklé, obživu si Židé zajišťovali peněžnictvím, přičemž měli právo požadovat velmi vysoký úrok, aby mohli poté odvádět nemalé daně královské komoře. O půjčky je žádali měšťané a obyvatelé města, ale i patricijové a příslušníci nižší šlechty z okolí, kteří dávali do zástavy cennosti. Kromě toho také obchodovali s propadlými zástavami a věcmi, které lacino kupovali a draze prodávali. Neomezovali se jen na České Budějovice, často za obchodem cestovali. Proto jejich styky se souvěrci v Jižních Čechách, ale i v Praze, která jednala jménem všech Židů, byly čilé a přátelské. Tyto finanční aktivity, ke kterým byla de facto židovská komunita donucena zákazem řemesel a jiných živností, byly často riskantní a končily ztrátami nebo propadnutím půjčky.

Předhusitské období, pokud pomineme přepadení Židovky Kuny, bylo obdobím vcelku poklidným a židovská komunita se nepotýkala se zvláštními případy náboženské nesnášenlivosti, které by vyústily v násilný konflikt mezi křesťany a Židy. Již samotný fakt, že v Budějovicích nevzniklo samostatné ghetto na okraji města, nýbrž ulice přímo v blízkosti centra společná jak pro křesťany tak Židy, svědčí o tolerantnosti budějovických měšťanů. Nutno dodat, že se nejednalo o případ ojedinělý, protože i v jiných městech byla situace ve 14. a poč. 15. století obdobná. Vztahy se zhoršily nejen s příchodem husitských bouří a válek, ale také s požárem, vyvolaným v 80. letech 15. století, který zavinil sluha ze synagogy. V roce 1494 byli poté Židé obviněni z toho, že si na Velký pátek dělali posměch z utrpení Ježíše Krista, a také sílilo podezření, že obchodují s kradenými věcmi. Tato zhoršující se situace vyústila v roce 1505, kdy došlo k pogromu, soudům a popravám, i když obvinění, kterému Židé čelili, bylo nepravdivé. Izraelité, kteří tuto vlnu násilí a pomstychtivosti přežili, byli nuceni z města uprchnout. Proč a jak se celá tato nemilá situace přihodila? Odpovědi jsou pro nás události přelomu 15. a 16. století, chmurné předzvěsti konce židovské obce v Českých Budějovicích.

3.3 Události konce 15. století

Židovská obec postupně rostla a bohatla, takže měla ke konci 15. století odhadem asi 100 členů. Zájmy ve styku s městskou správou hájil zástupce volený ze starší obce čili mistra, jehož křesťanským protějškem byl pak zvláštní židovský rychtář. Prvním mistrem byl *Izák Uher*, po něm *Welfl*, zeť zvoníka a synagogálního sluhu *Hirsche*.

Pokud bychom hledali jména Židů, kteří v Budějovicích trvale sídlili v letech 1482 - 1506, potřebné informace vyčteme z knihy městských dávek. V domě čp. 220, který sousedil se synagogou, bydlel *Markl* a po něm jako spolujemitelé *Jakub*, syn mistra Izáka, a *Jakubův* syn *Mojžiš Muschl*. Ob jeden dům dále (čp. 222) bydlel Žid *Mojžiš*. Majitelem domku čp. 223 byl *Salomon* a mladší dcera *Welflova*, po něm převzal domek *Welflův* bratr *Čelal*. U hradeb sídlil v domě čp. 224 *Salomon*, mladší *Welflinův* syn. V uličce proti hradební zdi stál domek *Davida Siesla* zvaného *Velký* (čp. 196) a k němu přiléhal velký rohový dům s průčelím do *Svinské* ulice (čp. 197) patřící *Izraeli Uhrovi*. Na rohu *Kněžské* ulice proti hradebě stál dům čp. 281, který po roce 1482 koupil od *Janka Feutrata* Žid *Lev* s manželkou *Chanou*.

¹ Milena Urbánková, c. d., str. 200.

Ob dva domy vedle byl oční lékař *Izák* (čp. 229), jehož dům poté přešel do vlastnictví *Azriela* a *Rišky Smulových* a po nich do rukou *Izáka Welfla* a *Wachtla*. Sousední dům čp. 230 patřil Židu *Josefovi* a později jej získal již zmíněný Izrael Uher. Jeho nástupci byla dcera *Drazil* s manželem *Izákem*. V malém domku u městské zdi (čp. 232) bydlel do roku 1492 rabín *Mojžiš* s manželkou *Khel* a po něm *Mojžiš*, syn *Jakubův* v čp. 231. První dva domy na východní straně židovské ulice u městské zdi měly křesťanské majitele, ale po roce 1482 koupil druhý dům čp. 234 *Jakubův* syn *David*. Sousední dům čp. 235 vlastnil *Mojžišův* zet' *Samuel*, po něm *Mariana*, manželka *Welfla*, a posléze jejich syn *Benjamin* se snachou *Sárou*. Poslední židovský dům na této straně (čp. 236) získal koupí od ševce *Jiřího David*, syn *Jakubův*, který se do města přistěhoval až po roce 1487. Byl označován jako *David Černý*, aby se odlišil od jmenovce *Davida Velkého*, který byl původem z Volyně.¹ Oba byli zdatní finančníci. Zvláště bohatý byl ale *Mojžiš*, který mohl půjčovat i velké sumy peněz.

České Budějovice byly koncem 15. století opravdu prosperujícím městem s čilým řemeslným a obchodním ruchem a poskytovaly dostatek příležitostí i pro židovskou komunitu. Není proto divu, že se staly cílovou stanicí také jakéhosi *Samuela*, *Mojžišova* zete (ale nevíme zda *Mojžiše* boháče, nebo *Mojžiše* rabína), který tak chtěl učinit v roce 1485. Ale narazil na silný odpor stávajících židovských obyvatel Českých Budějovic, zvláště pak souvěrce *Welfla*. To ho ovšem nijak neodradilo a obrátil se na nejvyššího pražského purkrabího *Jana Jence* z *Janovic*. Purkrabí měl na starosti všechny záležitosti v zemi, které se týkaly Židů, a u městské rady promluvil 23. února 1485 v jeho prospěch. To židovskou obec popudilo a jejich postoj k přijetí nového člena se nijak nezměnil. Královský podkomoří *Samuel* z *Hrádku* a *Valečova* se do sporu vložil a za svého pobytu v září roku 1485 pověřil židovského rychtáře *Pavla* a *Jiříka Jamnického*, aby to vše urovnali. Poté se 4. října znovu přimlouval za žadatele *Samuela*, ale z výhradou, že se nebude rozkmotřovat s budoucími sousedy, jinak ho budou moci Českobudějovičtí odmítnout. Nakonec se tedy vše vyřešilo a nový občan *Samuel* se v Českých Budějovicích usadil. Koupil dům po měšťanovi *Štěpánovi* (čp. 235), ale v židovské komunitě se nijak neprosadil. Buď zemřel, nebo z města odešel.

Vzájemné vztahy mezi křesťanskými a židovskými obyvateli města ale postupně upadaly. Nevraživost pramenila z reakce na nerovnoprávnost a ubližování, jež si Židé až bolestně uvědomovali, ale zároveň prýštila z církevní propagandy, která velmi silně ovlivňovala značnou část obyvatel Českých Budějovic. Přívrženci církevní propagandy poté byli schopni obvinít Židy ze všech zločinů spáchaných ve městě. To samozřejmě nemohlo přinést nic

¹ SOKA, Státní okresní archiv, České Budějovice, Reinhold Huyer, sign. R 59, Zur Geschichte der ersten Judengemeinde in Budweis, 1911.

dobrého. V případě nebezpečí Izraelité hledali ochranu a pomoc u podkomořího nebo přímo u krále. Jak jsme si již vyložili v úvodních kapitolách, týkajících se historických okolností v širším měřítku židovské politiky, královská komora měla zájem na tom, aby příliš časté pronásledování židovských obyvatel neomezilo jejich schopnost odvádět poplatky a daně přímo do královské pokladny. Proto se podkomoří a panovník Židů ujímali, ale zase ne moc důrazně, aby to nevyvolalo vlnu nevolí ze strany měšťanů. Z toho vyplývá, že královny intervence byly krátkodobé a Budějovičtí je nebrali příliš na vědomí.

Další zhoršení situace přišlo v 80. letech 15. století, kdy vznikl v Židovské ulici ohromující požár, který zničil většinu domů, a jak jsme se v předešlé kapitole zmínili, neúmyslně ho zavinil synagogální pomocník. Nařčena byla ale celá židovská obec, a to z úmyslného založení požáru. Všem hrozilo nebezpečí fyzického násilí, o slovních útocích nemluvě. Po napomenutí krále Vladislava II. k násilnostem nedošlo, ale skupina měšťanů vznesla proti Židům žalobu za vinu na požáru.¹ Městský soud však kolektivní zavinění nepotvrdil a došel k závěru, že jediný, koho z požáru vinit může, je sluha v synagoze a jeho nerozumné zacházení s ohněm.

K mnohem nebezpečnějšímu osočení židovských obyvatel došlo o Velikonocích roku 1494. Tehdy se po městě rozšířila zpráva, že si Židé tropí posměch z Kristova utrpení. Toto obvinění přerostlo v protižidovskou bouři provázenou násilnými akcemi. Vše se samozřejmě doneslo i královi. Purkmistr a městská rada se chtěli nějak ospravedlnit, ale panovník byl informován i z druhé strany. Nakonec došel k názoru, že vznesená obvinění jsou lichá a k represáliím proti Židům nebylo důvodu. Také zdůraznil, že „takových bůrek a všetečných předsevzetí“ nebude napříště trpět.² O rok později byli Židé obviňováni z otravování studní, jelikož ve městě propukla epidemie.

Konec 15. století tedy nebyl k Židům zrovna přívětivý. To vše jistě souviselo i se situací v celých Čechách a benevolentní politikou Vladislava II. Jagellonského. Přesto ještě krize židovské komunity nedosáhla svého vrcholu.

¹ SOKA, Státní okresní archiv, České Budějovice, Jihočeský sborník historický, roč. XLIV, 1975, sign. D 520, Karel Pletzer, Z temných dob, str. 37.

² Karel Pletzer, c. d., str. 37.

3.4 Krádež zlatokorunského relikviáře a šíření protižidovských nálad

Z počátku 16. století pochází další obvinění, které bylo vzneseno proti Židům. V roce 1502 totiž došlo k odcizení stříbrného a pozlaceného relikviáře v podobě busty sv. Markéty z cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně. Na jaře, 6. dubna 1503, byli v Českém Krumlově za tuto krádež upáleni tři zloději, kteří se přiznali ještě k loupeži kalichů a mešních rouch z několika kostelů. Při výslechu uvedli, že to vše směnili za peníze u českobudějovických Židů. Petr z Rožmberka okamžitě požádal o uvěznění budějovického Žida *Izraela Uhra*. Celý tento případ vyvolal ve městě nepokoj a rozruch, protože překupování věcí sloužících k náboženským obřadům, bylo považováno za svatokrádež. Městská rada podala žádost ke královskému dvoru do Budína, aby odvetou za tento čin mohla vypovědět všechny Židy z města. Vladislav II. však s ohledem na usnesení z roku 1501, ve kterém se zemský sněm dohodl na tom, že židovští obyvatelé nesmí být trestáni jako celek, nýbrž pouze individuálně odsouzení zvlášť určeným soudem. Proto město muselo čekat na královského podkomořího Albrechta z Leskovic, který měl obžalovaného soudit. Ten přijel do Českých Budějovic v srpnu, ale za svého několikadenního pobytu rozsudek nevynesl. S tím byl pán z Rožmberka velice nespokojen a vznesl stížnost až ke králi. Obvinil z průtahů jak podkomořího, tak českobudějovické konšely a vyslovil pochybnost, zda záležitost patří před komorní soud.¹ Král nemohl výtku mocného feudála nijak pominout, a proto nařídil Albrechtovi, aby bylo Petrovi stanoveno další jednání v Českých Budějovicích. Podkomoří nebo hofrychtář Zikmund z Chmelic měli za pomoci konšelů a purkmistra komorní soud osadit a dovést případ Izraela Uhra k závěru. Hned v listopadu Albrecht do Budějovic skutečně dorazil, ale ani při druhém soudním jednání nemohl být Uher uznán vinným.

Vše nakonec vyústilo v osočení královského podkomořího z nadřzování Židům. To si vymysleli vychytrali měšťané, kteří v tomto případě viděli příležitost, jak se Židů konečně zbavit, a vyvolali protižidovskou bouři. V souvislosti s nimi pravděpodobně přijel i nový nejvyšší purkrabí Jindřich z Hradce, aby se pokusil situaci uklidnit. Ke králi však přišla další stížnost - Albrechta z Leskovic a městské rady, která se proti buřičům postavila také. Vzbouření měšťané se ale chtěli zbavit jakékoliv odpovědnosti, přičemž důležitou roli hrála i snaha získat vlivné přímluvce u královského dvora. Z jejich podnětu král Vladislav II.

¹ sborník *Naše dny se naplnily*, sestavil Jan Podlešák, České Budějovice 2002, Karel Pletzer, Hospodářské aktivity českobudějovických Židů na přelomu 15. a 16. století, str. 14.

nařídil 26. prosince purkmistrovi a konšelům, aby oněm měšťanům neodmítali vydat svědectví, která potřebují, protože se chtějí ospravedlnit z obvinění.¹

Následující osud nebohého Izraela Uhra není znám. Je dosti pravděpodobné, že byl vydán do rukou Petra z Rožmberka, což znamenalo nelítostné mučení a smrt upálením, přestože mu vina nemohla být nijak dokázána. Uprímně řečeno, Petr po důkazech asi ani nepátral a rovnou vydal Izraela katovi. V prosinci roku 1505 sice několik Židů z rakouského Pleisingu v Horních Rakousích vypovědělo z popudu českobudějovického rabína, že Uher se svým zetěm Izákem zlatokuranský relikviář opravdu koupili a prodali jej do Prahy, ale šlo o vynucené přiznání mučícími nástroji.

Organizátoři listopadových bouří nejsou nikde zmíněni, ale s velkou pravděpodobností šlo nejen o náboženské fanatiky, ale i měšťany, kteří byli u Židů zadluženi a stejně jako v mnoha jiných případech tak obvyklým způsobem řešili finanční problémy.

Shodou okolností se k nespokojenostem s průtahy soudu připojily další znepokojivé zprávy, tentokrát ze Strakonicka. Jakási tamní poddaná obviněná z vraždy svého dítěte vypověděla, že tak učinila z popudu dvou Židů a jedné Židovky. Mluví tedy o rituální vraždě. Tehdejší pán Strakonice, velkopřevor řádu johanitů Jan ze Švamberka, dal všechny podezřelé upálit. To bylo ale v přímém rozporu s tehdejšími výnosy, které přikazovali projednávat prohřešky Židů proti zákonu na zvláštním soudním jednání.

Všechny tyto události samozřejmě přilévaly jen olej do ohně roztrpčených budějovických měšťanů a podněcovaly protižidovské myšlenky. Začalo přibývat výzev, „*aby na Židy nějaký počátek učinili a statky jim brali a je mordovali*“.² Král na zkazky o těchto výzvách k pogromu reagoval jako vždy obojetným způsobem. Listem z 13. ledna 1504 napomenul naléhavě městskou radu, aby neumožňovala činit příkoří poddaným a ponechala je ve městě, ale na straně druhé se zavázal, že po návratu domů do Čech se bude zasazovat o právo každého, kdo bude mít vůči Židům oprávněnou stížnost. Obával se totiž, že by protižidovské nálady mohly přerůst v domácí válku. Královský list ale přišel do Českých Budějovic pozdě, neboť ještě rok předtím několik židovských rodin ze strachu před fyzickým násilím z města oprchlo a uchýlilo se pod ochranu podkomořího. Vladislav II. Jagellonský sice přispěchal s dalším listem ze 14. února téhož roku, kde víceméně potvrzoval předešlý výnos, ale nebylo to příliš účinné. Českobudějovičtí se sice nebránili návratu židovských uprchlíků z města, ale už tehdy byli rozhodnuti, že Židy z města při nejbližší vhodné příležitosti vypudí.

¹ Karel Pletzer, *Z temných dob*, str. 38.

² Karel Pletzer, *Z temných dob*, str. 38.

3.5 Pogrom – zánik židovské obce

Dne 28. června 1505 obdržela městská rada důvěrný list od hejtmána dolnorakouského hrabství Hardeggu Jana Sokolíka z Dubé o doznání pastýře Štefla ze vsi Pleisingu, jež vznesl těžké obvinění proti českobudějovickým Izraelitům. Tvrdil, že se o posvícení setkal v městečku Retzu s jakýmsi Židem *Michalem*, kterému na žádost českobudějovického rabína *Mojžíše* prodal jeho prostřednictvím křesťanského šestiletého chlapce, kterého pak v lese společně podle rituálního způsobu zavraždili a jeho krev zachytiti do láhve. Za spoluúčast dostal zapláceno 12 zlatých rýnských, přestože mu Židé slíbili 32 rýnských. Dokonce po něm podle jeho výpovědi žádali, aby do konce týdne přivedl do rabínova domu ještě jedno dítě, a poté mu doplatí zbytek slibované částky. Také pastýřova žena uvedla, že o všem věděla a sama prý pomáhala opatřit druhého chlapce. Ale o tom, že jej Štefl do Českých Budějovic opravdu dovedl, není ani zmínka. Tento list okamžitě využila městská rada. Pastýřovo mučením vynucené přiznání brala jako nezpochybnitelné a jako skutečný důkaz k obžalobě domácích Židů. Byla to výborná záminka pro to, aby je z města mohli vyhnat, jako to před rokem učinili konšelé v Plzni. Zprávu sdělili okolním šlechticům, které žádali o radu, jak dál postupovat, a zároveň vyslali jednoho ze spoluradních přímo do Hardeggu, aby vyšetřil podrobnosti. Radní ale pastýře ani jeho ženu nezastihl, protože byli oba již popraveni. Stačilo mu tedy písemné svědectví pěti šlechticů z hradeckého panství a čtyř konšelů městečka Retzu.

Ještě před návratem „vyšetřovatele“ z Rakouska domů se konšelé rozhodli zahájit vyšetřování sami. Snažili se veškerá jednání udržet v tajnosti, ale i tak se informace dostaly až do Židovské ulice, kterou její obyvatelé urychleně opouštěli. Tušili, co by je všechny čekalo, a tak z města uprchli. Zřejmě to považovali za dočasné řešení, jelikož si u měšťana Šebestiána uložili plný soudek peněz a šperků. Zeť Izraela Uhra *Izák* dokonce ve městě zanechal svého syna. Později si pod vlivem událostí návrat rozmyslel a zůstal v Praze. Přestože hlavním důvodem jejich útěku z města byl strach před neodůvodněnou pomstou, konšelé v tomto činu spatřovali důkaz o jejich spoluvinně. Svěřený soudek židovského jmění proto zabavili a uložili na radnici.

Měštští radní vznesli obžalobu proti všem židovským obyvatelům města a urychleně vyslali zvláštního posla do Prahy k nejvyššímu purkrabímu Jindřichovi z Hradce. Požadovali, aby intervenoval u krále a pomohl získat jeho souhlas s vypovězením Izraelitů z města. To samé nárokovali u nejvyššího hofmistra Viléma z Pernštejna, Petra z Rožmberka a Jana ze

Švamberka. Svoje úsilí vysvětlovali jako snahu ochránit Židy před ostatními obyvateli města, které tato zpráva velice pobouřila.

Dne 4. listopadu 1505 byli do Uher ke královskému dvoru v Budíně vysláni městský písař Martin a konšel Oswald Reichensteiner. Při slyšení se Vladislav II. Jagellonský nechal strhnout jejich sugestivním vypravováním a bez ohledu na fakta, která se ani nesnažil řádně prověřit, udělil 20. listopadu Českobudějovickým svolení, aby „*všecky Židy, kteříž jsou kolivěk toho zlého účinku a skutku účastni byli a vinni, do vazby vezmúce, kázali bez meškánie a beze vsie milosti ohněm podle práva trestati a odpraviti*“.¹ Současně s tímto rozsudkem vyzval zvláštním listem české stavy, aby všichni provinilí Židé z Českých Budějovic, kterým se podařilo utéci, byli na požádání vydáni zástupcům města nebo přímo odsouzeni k upálení. Zároveň dostal nejvyšší kancléř Albrecht z Kolovrat příkaz, aby jménem krále vydal budějovickým měšťanům majestát opravňující k vypovězení všech Židů z města.

Českobudějovičtí okamžitě přistoupili k potrestání „provinilých“ Židů a dali zajmout všechny dospělé muže, kteří se mezitím odvážili vrátit do města. Mučením je donutili k přiznání řady trestných činů, přičemž některé z nich byly velmi staré nebo zcela vykonstruované. Vyslýchání *Jakub Taka, Veliký David, Čelal*, jeho syn *Markvart, Izák, Siesl, Hirsch* zvoník se svým zetěm *Welfem* a řezník *Hirsch* shodně uvedli, že před třemi roky odcizený relikviář ze Zlaté Koruny koupil v Mojžíšově světnici *Izrael Uher* a jeho zeť *Izák*. V dalším osudu uloupeného relikviáře se ale výpovědi rozcházejí. *Jakub* vypověděl, že byla prodána do Prahy, *David* ji viděl u *Izaiáše* ve Vodňanech. Také *Siesl* a *Welfl* si prý koupili tři kalichy a byli ve spojení se zlatníkem *Wolfgangem*. Kupovalo se však i jiné kradené zboží a písecký Žid *Daniel* je odvezl pryč z města k dalšímu prodeji.

Následující přiznání se týkala padělání dlužních listin a úpisů, falšování účetních dokladů, znehodnocování zlatých mincí ořezáváním a falšování Mojžíšových register. Ale nejen to. Především *David Veliký* vypovídal o činech, které měly zvlášť přitěžující charakter. Přiznal, že prý navedl strakonickou Židovku *Markvartovou* a její dva syny, aby podle žádosti Žida *Markla* z Plzně koupili křesťanské dítě. Dále hovořil o tom, že *Izák, Siesl, Mošl* a *David Černý* o Velkém pátku zesměšňovali bičování Ježíše Krista tím, že mrskali polonahého souvrce. O pravdivosti těchto výpovědí můžeme s úspěchem pochybovat, neboť byli vypovězeni pod nátlakem fyzického a psychického týrání a *David Velký* si jimi pravděpodobně chtěl zachránit holý život.

Přes veškerá tato doznání se žádný z nich nepřiznal ke spáchání činu, ze kterého byli původně obviněni, tedy z rituální vraždy šestiletého křesťanského chlapce. Podle výpovědí

prý většina z nich o vraždě věděla, ale nikdo v souvislosti s tím neuvedl jméno Michala, ani se nezmínili o rabínovi. Naopak, všichni sváděli vinu na nepřítomného starého Welfla, který se prý na koupi dítěte podílel. Tak svědčil Jakub Taka, že to „skutečně ví, že to jest starý Welfl kúpil a hned dal deset zlatých a slíbil mu také ostatek dáti“.² Údajně slyšel od Welflova bratra Čelala, že Welfl koupil dětskou krev. Totéž prý slyšel od Welflových synů *Grane* a *Libela* také zvoníkův zeť, shodou okolností rovněž jménem Welfl. Zvoník Hirsch vypověděl, že se Židé sešli u starého Welfla vedle zdi a tu „trželi o krev a dítě“. Další výpověď Velkého Davida a Čelala se již točila okolo následujícího putování krve křesťanského dítěte, jež měla být podle žalobců použita k pečení macesů.

Městský soud uspořádal 12. ledna 1505 závěrečný výslech obviněných a v tu dobu již odsouzených Židů, jejichž rozsudek pro sedm z nich zněl trest smrti upálením. Kvůli zdánlivé objektivitě byli přizváni jako svědci strakonický velkopřevor Jan ze Švamberka a zástupci z okolních měst a příslušníků drobné šlechty. Odsouzení měli na purkmistrovu výzvu tváří v tvář smrti vypovědět čistou pravdu, aby tak nezatížili své svědomí. Všichni prý potvrdili pravdivost svých výpovědí, jejichž obsah byl obšírněji zachycen v písemném svědectví z 19. prosince 1505, o které z opatrnosti požádala městská rada vladyku Jiřího Majnuše z Březnice, Oldřicha Roubíka z Havlatec na Habří a jeho příbuzného Ctibora Roubíka z Havlatec na Dubném.

Ještě téhož dne byli odsouzení odvedeni na nový židovský hřbitov před Rožmberskou branou a upáleni. Na hranici zemřeli *Jakub Puczka*, *Velký David*, *Siesl*, *Jakub Wachtl*, zvoník *Hirsch*, *Čelal* a jeho synovec *Markvard*. Smrti vyšli vstříc zpěvem a jen někteří z nich spílali soudcům. Ostatní Židé zůstali uvězněni a čekali na svůj osud. Ještě před koncem roku bylo třináct z nich, mezi nimi byly i ženy, odsouzeno k smrti utopením. Tato druhá poprava byla vykonána v noci z 29. na 30. prosince roku 1505. Brzy na to byli všichni přeživší dospělí Židé přinuceni opustit svá obydlí i majetek a byli vyhnáni z města. Nejvíce se jich poté uchýlilo do Prahy, někteří odešli z Čech do Krakova. Mezi vyhnanci převládaly ženy a děti. Triadvacet větších chlapců a dívek bylo odebráno matkám a násilně pokřtěno.³

Nenávist proti židovským obyvatelům doznívala v Českých Budějovicích ještě dlouho po prosincových událostech. Majetek popravených a vyhnaných Židů samozřejmě propadl královské komoře a panovník jej daroval svému městu. Výše zkonfiskovaného majetku není známa, ale lze ji odhadnout na několik tisíc kop grošů, pomineme-li propadlé dlužní úpisy,

¹ Karel Pletzer, *Z temných dob*, str. 40.

² Karel Pletzer, *Z temných dob*, str. 40.

³ Karel Pletzer, *Hospodářské aktivity českobudějovických Židů na přelomu 15. a 16. století*, str. 17.

kteří jistě měly nemalou hodnotu. Židovské domy postupně prodávala obec zájemcům z řad měšťanů. Jen v jednom případě zůstal dům původnímu majiteli, a to ve vlastnictví pokřtěného syna *Izáka Welfla*, nazývaného Jan Baptisatus a později Jan Hunger. Synagoga byla přeměněna v kapli sv. Markéty (viz. Kap. 5.1). Také jméno Židovské ulice bylo nahrazeno názvem Svatomarkétská ulice. Zrušen byl i hřbitov před Rožmberskou branou, který od té doby sloužil k pochovávání sebevrahů.

Po několika letech se situace židovských obyvatel v Čechách zlepšila a příbuzní bývalých Izraelitů z Českých Budějovic se odhodlali k podání žádosti na náhradu zabaveného majetku. Spory zahájil již roku 1507 v Praze usedlý Žid *Kussiel*, který sám prožil českobudějovický pogrom a věznění, ze kterého byl propuštěn díky zákroku nejvyššího kancléře Albrechta z Kolovrat. *Kussiel* si cenil zabavený majetek, který jeho žena uschovala v sudu u Šebestiána, na 400 kop grošů. Bylo mu nabídnuto odškodnění v hodnotě tři čtvrtin, to ale *Kussiel* nechtěl přijmout. Jeho příkladu následovali i ostatní Židé, kteří rovněž vznesli své požadavky. Českobudějovičtí platit nechtěli a hledali znovu pomoc u krále. Vladislav II. dne 22. května 1508 přikázal všem stavům, aby žádné obtěžování ze strany Židů netrpěli, protože majetek jejich příbuzných v Českých Budějovicích propadl královské komoře a on jej rozdělil podle své vůle. Tento vlastní zákrok panovníka nebyl příliš úspěšný, jelikož si židovští obyvatelé naklonili nejvyššího kancléře. Purkrabský soud dal *Kussielovi* zapravdu a ten se po dohodě spokojil pouze s náhradou 280 grošů, které mu českobudějovičtí radní vyplatili v roce 1510. Další spor vedlo město s bývalým rodákem Židem *Mojžíšem*, ve kterém se rozhodlo ve prospěch města, narozdíl od jednání se Židem *Davidem* z Písku. Městská rada poté musela vyplatit odškodnění ještě dalším pozůstalým.

Před letnicemi v roce 1538 projeví někteří židovští obchodníci zájem zúčastnit se výročního trhu. Radní o jejich připuštění jednali na zasedání 19. června a kupodivu přístup schválili. Ale Židé mohli do města vstoupit pouze o svobodných výročních trzích a nemohli se zdržovat dlouhou dobu. To je ostatně ani nenapadlo, neboť měli stále v živé paměti kruté pronásledování jejich souvěrců z roku 1505. Izraelité tak z Českých Budějovic zmizeli na dlouhá staletí. Pokud se někdo pokusil do města vstoupit, byl exortován. Tak se stalo již v roce 1621, kdy nakrátko působil v Budějovicích bankéř *Jakob Bassevi*. Dokonce ještě v roce 1848 byl Žid *J. Blunk*, podomní obchodník, vyveden z města.¹

3.6 Změna situace v 19. a 20. století

V letech 1848 – 49 byla poslední dvě města, České Budějovice a Cheb, nucena ustoupit osvícenským reformám a nesmyslné zákony, které umožňovaly židovskou segregaci, byly zrušeny. Téměř po 350 letech se brány otevřely a prvním novodobým židovským usedlíkem se stal roku 1849 *Bernhard Kohn*, který se zabydlel na Pražském předměstí. Židé se do dříve zapovězeného města znovu navraceli. Při soupisu domů a obyvatel v Českých Budějovicích bylo v roce 1857 napočítáno již 166 židovských obyvatel. S příchodem továrníka *Emanuela Fürtha* a s jeho volbou do představenstva obce začal ve městě v roce 1858 nový život židovské komunity.² Po složitých úředních jednáních vznikla v roce 1859 Židovská náboženská obec, která se rychle rozrůstala. Již v roce 1880 měla 969 členů, v roce 1890 jejich počet vzrostl na tehdy neuvěřitelných 1 088 osob. V roce 1898 tvořili Židé 6% všeho obyvatelstva.

Prvním rabínem a učitelem náboženství byl *Filip Bondy*. Židovská náboženská obec si zřídila modlitebnu, současně vznikl roku 1893 náboženský pohřební spolek *Chebra kadiša* (Svaté bratrstvo), Izraelský ženský spolek (1883), spolek *Chanuka* a tzv. Stolní spolek Izraelitů. Pohřební bratrstvo zřídilo roku 1866 nový hřbitov U Křížku (viz. Kap. 4.2), jehož součástí byla pohřební kaple, která v šedesátých letech 20. století podlehla devastaci a byla asanována.

Dalšími rabíny byli: *Adam Wunder* (1817 – 1905), 1867 – 1905 krajský rabín, za kterého byla vystavěna synagoga (viz. Kap. 5.2), *Emil Krakauer* (*1876), v úřadě 1905 - 1906, *Karel Thieberger* (1869 – 1938), v úřadě 1906 - 1938, a jako poslední českobudějovický rabín *Rudolf Ferda* (1889 – 1944), v úřadě 1938 – 1942, který zahynul v Osvětimi.¹

Židovská náboženská obec měla ve 20. letech 20. století sídlo v Biskupské ulici a jejími členy byli převážně občané středních vrstev, nebo velice vlivní a zámožní židovští obyvatelé. Díky jejich postavení také mohla vzniknout novogotická synagoga, založená v 19. století. V hospodářském i kulturním životě zaujímal židovská komunita velmi významný prostor, neboť právě tito lidé se významně podíleli na podnikání. Za monarchie byli sice orientováni spíše na Rakousko, ale s rozpadem Rakouska – Uherska a nástupem demokratického režimu v českých zemích se částečně asimilovali. Na jejím počestění nese zásluhu hlavně představitel českých Židů *Šimon Wachtl*, komerční rada a prezident československých smaltoven, zvolený

¹ SOKA, Státní okresní archiv, České Budějovice, Výběr z prací členů historického klubu při JČM v Č.B., č. 1, 1991, sign. D 525, František Josef Čapek, Českobudějovická židovská obec v letech 1849 – 1940, str. 48.

² Encyklopedie Českých Budějovic, Č. Budějovice 1998, Jan Podlešák, Židé, str. 573.

roku 1925 do představenstva obce. Na počátku minulého století byl představitelem obce *Izrael Kohn*, jeho zástupcem *Ludvík Lederer*. Představenými synagogy byl *Ignác Fantl* a jeho náměstci byli *Josef Freund* a *Otto Ullmann*. Výbor náboženského spolku tvořili: *Viktor Fürth*, *Gustav Hesky*, *Rudolf Koprl* a *S. Schulz*. Dále bylo v náboženském spolku asi ještě dalších dvanáct význačných osobností.

Nejen v hospodářské sféře se židovští spoluobčané stali nepostradatelnými. Také kulturní a společenská scéna objevila osobnosti, které dokazovali, že židovská vzdělanostní úroveň je opravdu vysoká. Těmi velikány byli: *Karel Fleischmann* – lékař, básník a výtvarník, jehož umělecká tvorba vyvrcholila v terezínském ghettu (+ 1944 Birkenau); *Emil Flusser* – lékař a spisovatel, k jehož knize „Válka jako nemoc“ napsal předmluvu Albert Einstein; *Norbert Frýd* a hudební skladatel *Rudolf Kende*.

Počet židovských obyvatel utěšeně rostl až do období první republiky. V roce 1921 jich v Budějovicích žilo již 1 423. Ale s příchodem německé okupace nastal obrovský zlom. Tři roky byli Židé kvůli rasovým zákonům vyřazováni ze společenského života. Vše ale vyvrcholilo v roce 1942. V dubnu se museli všichni shromáždit v Täublově továrně na lišty a rámy a odtud byli 18. dubna 1942 v počtu 909 osob deportováni transportem Akb do Terezína. Z tohoto transportu zahynulo 878 osob v Terezíně nebo jiných koncentračních táborech, osvobození se dožilo pouze 30 osob. Přesný počet obětí této strašlivé genocidy ale neznáme, protože můžeme předpokládat, že mohli být někteří zavražděni gestapem, aniž by to nějaký dokument evidoval. Ti, kteří se zachránili před deportací, většinou emigrovali do svobodné ciziny. Mnozí přitom vstoupili do československých vojsk a bojovali proti fašistům na frontě nebo vstoupili do RAF. Za obět' okupace padla také novogotická synagoga, kterou nechali nacisti 5. července 1942 vyhodit do povětří. Tím dovršili totální likvidaci židovského obyvatelstva v Českých Budějovicích.

Po osvobození byla v červnu roku 1945 obnovena Židovská náboženská obec, avšak s malým počtem členů. V modlitebně byly zahájeny bohoslužby a započaly opravy zdemolovaného hřbitova. To ale obec nezachránilo. Členové ubývali a náboženská obec byla přeměněna na tzv. synagogální sbor, přičleněný k Židovské náboženské obci v Plzni. S nástupem komunistů se ale situace znovu rapidně zhoršila. Mnoho Židů odešlo do ciziny, zvláště po událostech ze srpna roku 1968. Proto modlitebna fungovala pouze do roku 1970, kdy zanikla a nebyla nikdy obnovena, stejně jako vlastní tradiční židovský život v Českých Budějovicích.

¹ Jan Podlešák, c. d., str. 573.

V poválečné době přesto nalezneme několik výrazných osobností. Především to byl *Lev Herz* (1893 – 1976), který působil před druhou světovou válkou jako profesor češtiny. Za války byl vězněn v Terezíně, Osvětimi a Buchenwaldu, po válce se věnoval učitelství angličtiny, němčiny a francouzštiny, ale hlavně se spolupodílel na obnovení náboženské obce. Dalším významným občanem byl *Bedřich Popper* (1909 – 1997). Za války se účastnil zahraničního odboje, za komunistů byl perzekuován, ale z pohledu náboženské činnosti se věnoval synagogálnímu sboru a je také autorem dosud nepublikovaných pamětí.

V dnešní době se v Českých Budějovicích nachází opravdu minimum židovských obyvatel, kteří se sdružují v Klubu přátel Izraele v modlitebně církve Adventistů sedmého dne. Jiné společenství zde již nefunguje. Židovský hřbitov chátrá, i když byl nedávno restaurován. Nikdo ho neudrzuje, jelikož se ve městě už nikdo z pozůstalých nenachází.

4. ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY

4.1 Hřbitov u Mlýnské stoky a hřbitov před Rožmberskou bránou

Prvním místem, kam měli Židé právo pohřbívat své zesnulé, byl ve středověku prostor mezi vnitřní a vnější hradební zdí.

Hřbitov existoval již v roce 1468 na břehu Mlýnské stoky v prostoru mezi ulicí U Černé věže a Kněžskou ulicí.¹ K pohřbům sloužil až do konce 15. století. V té době totiž vznikl druhý hřbitov před Rožnovskou bránou (doloženo v daňových knihách z roku 1514), ale mohlo jít jen o jednorázové pohřebiště.

Poté však přišel rok 1505, kdy byli Židé popravováni a vyhnáni malou brankou v hradbách Rabštejnské věže, nikoli branou hlavní, aby jejich potupa byla co možná největší. Oba hřbitovy byly po těchto událostech zničeny. V místě hřbitova u Mlýnské stoky byla roku 1906 na rohu postavena secesní kavárna u Volprichtů.²

4.2 Židovský hřbitov v Pekárenské ulici

Po dlouhá staletí se Židé k branám Českých Budějovic nesměli skoro ani přiblížit, ale po roce 1848 jim byl přístup do města umožněn. Zanedlouho nato také vzniká nový židovský hřbitov, který byl založen u steré cesty na Rudolfovo (nyní cesta U křížku, ulice Pekárenská). Vznikl přibližně koncem 19. století na severovýchodním okraji městského katastru. Přesný rok neznáme, protože se údaje různých autorů liší. Např. podle J. Heřmana byl založen roku 1866, F.J.Čapek se domnívá, že vznikl v letech 1887 – 1888, a nakonec R. Huyer stanovil dobu vzniku do roku 1896. Já bych se spíše přikláněla k názoru J. Heřmana a J.Podlešáka, neboť Židovská náboženská obec vznikla roku 1856 a na území dnešního hřbitova se začalo pohřbívat již v roce 1866. Do té doby sloužil k pohřebním účelům židovský hřbitov v *Hluboké nad Vltavou*. S jistotou ale víme, že konečnou podobu dostal nový hřbitov v roce 1896, kdy byla postavena kaple s obřadní síní.

¹ Jan Podlešák, c.d., Židovské hřbitovy, str. 574.

² Jan Schinko, Českobudějovické listy, 30.5.1994, Židovský hřbitov, str. 12.

Českobudějovický hřbitov se rozkládá na ploše 6 470 m².¹ Sloužil k pohřbívání zesnulých ze širšího regionu, proto zde nalezneme hroby Židů z Dolního Bukovska (*Joachim Schwarz*) nebo Pištína (*Karoline Fantl*).

Podle seznamu hrobů z roku 1936 zde byl jako první pohřben *David Waldstein* (+ 1867). Nejstarší dochovaný náhrobek patří *Loepoldu Fürthovi* (+ 1868). Posledním zde pohřbeným byl bývalý terezínský vězeň *Hugo Hirsch* (+ 1962), ale v článku Jana Schinka se dozvídáme, že nejmladší náhrobky pocházejí až z roku 1975 a 1976. Nejstarší skupinu náhrobků představují tradiční židovské stély, pozdější náhrobky odpovídají řemeslnému a výtvarnému standardu své doby. Nápisy na hrobech jsou převážně hebrejské a německé, po roce 1945 se objevují i české a hebrejské. Texty na náhrobcích jsou špatně čitelné, přesto se jich několik podařilo rozluštit: *Adolf Bondy*, *Isac Ferda*, *Rozalinda Ferda*, *Barbara Löwy*, *Fanny Fantl*. *Get. Bondy*, *středoškolský profesor Lev Herz*, ...

Významní pohřbení: krajský rabín *Adam Wunder* (1817 – asi 1905); rabín *Karel Thieberger* (1869 – 1938); matka spisovatele Norberta Frýda *Klára Friedová*, roz *Maierová* (+ 1935); rodiče lékaře, spisovatele a výtvarníka Karla Fleischmanna *Adolf Fleischmann a Františka Fleischmannová* (+ 1949), která přežila vězení v Terezíně; *Armin Weisz* (+ 1934); správce hřbitova *Rudolf Fried* (15.9.1886 – 23.10.1951) a hudební skladatel *Rudolf Kende* (14.2.1910 – 24.8.1958).

Za německé okupace byl hřbitov těžce poškozen. Nacisté prodali náhrobky dvěma kamenickým firmám. 15.10.1950 byl ve vstupním prostoru slavnostně odhalen památník souvěrců umučených v nacistických táborech a padlých v boji proti nacismu.² Tento pískovcový památník je ve tvaru tumby s hebrejskými a českými nápisy. Vybuďovala ho Židovská náboženská obec v Českých Budějovicích podle návrhu architektky *M. Schwaryové*. Samotného zhotovení se ujal kamenosochař *Josef Křivánek*.

V 60. letech 20. století byla obřadní síň (Templ) vybudovaná současně s ohradní zdi zbořena³ a hřbitov, ačkoli byl zapsán pod č. 846 jako státem chráněná památka, nezadržitelně chátral.

V současné době je ve vlastnictví Židovské obce v Praze, která se také spolu s Úřadem města Českých Budějovic, Okresním úřadem v Českých Budějovicích a univerzitním profesorem *Henrym O. Hartem* (synem profesora L. Herze) podílela na nákladech na opravu hřbitova v 90. letech 20. století, kdy se započalo s obnovou centrální pěšiny, průčelní zdi

¹ Jan Schinko, c. d., str. 12.

² Jan Podlešák, c. d., židovské hřbitovy, str. 574.

³ František Josef Čapek, c. d., str. 49.

a brány. Také se přikročilo k restaurování zachovaných náhrobků, ale úplná rekonstrukce možná není, protože třetina stél chybí. Celá obnova vyvrcholila v roce 1998, kdy byl při příležitosti 50. výročí vzniku státu Izrael, slavnostně otevřen společně s malou expozicí v hřbitovním domku seznamující s dějinami Židů v Českých Budějovicích.

5. ČESKOBUDĚJOVICKÉ SYNAGOGY

5.1 Synagoga v Židovské ulici

S příchodem Židů do Českých Budějovic a jejich usídlením také souvisí vznik a výstavba první synagogy. Ta byla založena roku 1380 uprostřed západní strany ulice u Černé věže, dříve zvané Židovská.¹ Vedle konání bohoslužeb sloužila pravděpodobně i ke školním účelům, neboť se žádné prameny o samostatné ješivě nezmiňují.

Podle pozůstatků, které byly objeveny při demolici domu čp.219 v dubnu 1908, šlo o menší gotickou budovu o přibližné délce 6,5 m, šířce 5 m a výšce 7 m s křížovou klenbou, pro gotický sloh typickou, a hlavním vchodem umístěným v severní stěně.² V jižní se nacházela brána spojující synagogu se sousedním domem, který snad obýval rabín nebo synagogální sluha. Na vnitřní straně jižní stěny se zachovaly zbytky malby a hebrejského nápisu. Ty původně zdobily i ostatní stěny synagogy.

Po již dříve zmíněných tragických událostech v českobudějovické židovské obci v letech 1505 – 1506 (kdy na základě falešného obvinění z tzv. rituální vraždy bylo zdejších 20 Židů popraveno, 23 židovských dětí a dospívajících násilně pokřtěno a zbylí židovští obyvatelé macešského města byli vyhnáni) přestala sloužit židovským bohoslužbám a byla přeměněna na katolickou kapli, zasvěcenou sv. Markétě na paměť zlatokorunského relikviáře, jehož stopa zde údajně zmizela.³ Při likvidaci synagogy vzaly za své stříbrné a pozlacené desky s desaterem přikázání. Bohoslužebné pergamenové knihy byly zničeny a rozřezané listy se používaly na desky a k vazbě knih v městské kanceláři.

¹ Milena Urbánková, c. d., str. 197.

² Jan Podlešák, c. d., synagogy, str. 485.

³ Karel Pletzer, Hospodářské aktivity českobudějovických Židů na přelomu 15. a 16. století, str. 17.

5.2 Založení nové synagogy

Roku 1849, tedy teprve po zrušení legislativní segregace Židů, se znovu usadilo několik izraelských rodin v Českých Budějovicích. Zanedlouho poté (roku 1859) zde dokonce založili noví židovští občané Židovskou náboženskou obec, která si zřídila modlitebnu s duchovními, tedy rabínem a kantorem (tj. synagogální zpěvák).¹

Po obnově života náboženské obce se nejdříve konaly bohoslužby v modlitebnách. Proto sílil tlak na vybudování nové synagogy, která by uspokojila potřeby nejen náboženské, ale také kulturní. A tak se v polovině 80. let 19. století přikročilo k výstavbě novogotického skvostu v dnešní ulici F.A.Gerstnera. Došlo k tomu za úřadování krajského rabína *Adama Wundera* (1817 Česká Lípa – 1905 České Budějovice), který působil v Českých Budějovicích jako rabín od roku 1862 až do své smrti (od roku 1867 v úřadu krajského rabína), a za představeného náboženské obce a městského lékaře *MUDr. Loepolda Löwyho* (*1883). Židovská obec zakoupila k tomuto účelu staveniště o rozloze 4 200 m² na Lineckém předměstí, tj. v místě někdejšího Krumlovského rybníka.

Stavba započala podle architektonického plánu *Maxe Fleischera* – proslulý židovský architekt vídeňské radnice, který se ve své činnosti specializoval na židovskou sakrální architekturu. Vybudování svatyně realizovali hlavně: architekt *Johann Midele* z Vídně, německý stavitel *Bernhard Wandrey* pod vedením pražského stavitele *Alfonse Werthmüllera*. Stavělo se v letech 1885 – 1888, kdy byla 5. září synagoga slavnostně vysvěcena.

5.3 Budova synagogy

Samotná synagoga byla vystavěna v novogotickém slohu, takže můžeme mluvit o objemné trojlodní bazilice s vysokým dvojvěžím v západním průčelí z červených neomítnutých cihel zvenčí a ze žlutých uvnitř. Exteriér byl velmi podobný kostelu sv. Brigity ve čtvrti Brigittenau ve Vídni.²

Hlavní loď s křížovou klenbou byla 26 m dlouhá, 11 m široká a 11 m vysoká, obě postranní lodě měly výšku 4,5 m. Na východní straně byla hlavní loď uzavřena apsidou, v níž byl umístěn svatostánek (schránka na Tóru, hebrejsky *aron ha – kodeš*), na stěnách pod okny

¹ sborník *Naše dny se naplnily*, sestavil Jan Podlešák, České Budějovice 2002, Jan Podlešák, Českobudějovická synagoga, str. 197.

² Kámila Čechová, *Českobudějovické listy*, 28.3.1996, O Židech a jejich synagoze, str. 11.

byly ozdobným písmem namalovány citáty z Tóry.¹ Na její západní straně se nacházela empora s varhanami, za nimi bylo kulaté rozetové okno. Mramorové desky Desatera přikázání na západním průčelí, barevná okna, Davidovy hvězdy na vrcholu štíhlých věží, bohatá polychromie a hebrejské nápisy v interiéru dotvářely vzhled svatyně, připomínající katolickou katedrálu. Ale samozřejmě chyběly sochy a náboženské obrazy.

Do prostoru synagogy se vešlo nejméně 500 osob. Českobudějovická židovská komunita byla velmi liberální a užívala reformované liturgie, proto nebyly v synagoze vybudovány žádné ženské galerie, které jsou v jiných synagogách naprosto běžné. Ženy seděly v postranních lodích na stejné úrovni s muži usazenými v hlavní lodi. O samotnou liturgii pečoval rabín (v meziválečném období dva rabíni), dva kantoři, pěvecký sbor s dirigentem a varhaník.

Synagoga stála v parku, který se tehdy nacházel v již zmíněné ulici F.A.Gertsnera, vedle pozdějšího Justičního paláce. Nutno dodat, že její interiér a výtečně umělecky vytvořený exteriér českobudějovickou synagogu přiřadil k nejhodnotnějším synagogálním architekturám střední Evropy. A snad ji můžeme i nazvat novogotickou perlou nejen Jižních Čech. Bohužel, její krása nezdobila České Budějovice dlouho. Za německé okupace se stala jednou z prvních obětí nacistického vandalizmu.

5.4 Demolice

Koncem třicátých let 20. století se na prahu Židovské náboženské obce a všech jejích členů objevila nová hrozba. Nástup Hitlera k moci a vznik Protektorátu Čechy a Morava strach všech židovských občanů umocnil. Pokud naše země Izraelité včas neopustili, stali se pouhým číslem v kartotéce koncentračních táborů. Ale genocida, jakou svět do té doby nezažil, se nedotkla jen lidí, ale i budov a jakýchkoli věcí se Židy a ostatními národy, které se nacistickému Německu znelíbily, spojených. Jednou z těchto staveb byla také českobudějovická synagoga.

Ještě v roce 1939 byly podniknuty dva pokusy o záchranu této stavby, ale neúspěšné. Jeden z těchto pokusů učinila Církev československá v Českých Budějovicích, jejíž rada starších požádala 4. května roku 1939 na Okresním úřadě v Č.B., aby při převádění neárijského majetku do árijských rukou byla synagoga postoupena zdejší náboženské obci této církve,

¹ Jan Podlešák, Českobudějovická synagoga, str. 198.

kteřá na Lineckém předměstí neměla žádný vlastní svatostánek. Leč nebylo jí vyhověno. To přimělo Židovskou obec jistě k nelehkému rozhodnutí, v té době již nevyhnutelnému. Vzdala se své synagogy a nabídla ji městu, o čemž svědčí dopis Zemského úřadu v Praze Okresnímu úřadu v Českých Budějovicích ze dne 14. července 1939 obsahující dotaz, zda zprávy denního tisku o předání synagogy městu jsou pravdivé a kde nyní zdejší Židé konají bohoslužby. Dochovaný koncept odpovědi Okresního úřadu dosvědčuje jednak převod synagogy, ale také skutečnost, že českobudějovičtí Židé přestali bohoslužby vykonávat. Jednání o převodu synagogy do vlastnictví města probíhala ještě v roce 1940 a vedle zástupců Židovské náboženské obce, městské samosprávy a protektorátních úřadů se jich zúčastnily i německé okupační orgány (vládní komisař v Českých Budějovicích, Ústředna pro židovské vystěhovalectví – Zentralstelle für jüdische Auswanderung – v Praze), ale nic pozitivního tato jednání nepřinesla.¹ Veškerá snaha o záchranu synagogy byla neúspěšná. Jistě také zásluhou německého nacistického starosty Friedricha Davida, který dal 5.července 1942 rozkaz k podminování a následnému odstřelu novogotické synagogy.

Po detonacích se zřítily obě věže a klenby. Obvodové zdivo odolalo a proto muselo být dílo zkázy dokonáno krumpáči a lopatami. Možná části zdí zůstaly na místě až do 24.3.1945, kdy bylo město bombardováno Američany, mimo jiné (od Hartmutovy vily přes budovu soudu, divadla, Lannovu třídu až do ulice Chelčického). Americké bomby možná zasáhly i poslední zbytky synagogy.¹

Všechny zbylé materiály židovského svatostánku, který na místě bývalého Krumlovského rybníku zůstal, byl použit na závažku na stavbu zimního stadionu, jehož provoz byl zahájen 27.10.1946. Prostor, na kterém dříve synagoga stála, se zarovnal. V letech 1947 – 1948 na něm byla postavena turistická noclehárna a kancelář Cestovní informační služby. Park synagogy nebyl nikdy obnoven.

¹ Jan Podlešák, Českobudějovická synagoga, str. 199.

5.5 Výstavba památníku

V roce 1992 byl na místě českobudějovické synagogy postaven pomník, jehož iniciátory byli *Dr. Henry O. Hart* z USA (českobudějovický rodák) a Ing. Karel Groulík z Českých Budějovic, tehdejší místopředseda Panevropské unie Čech a Moravy, který se stal zároveň předsedou komise, která posuzovala předložené umělecké návrhy monumentu.²

Nakonec byl vybrán a realizován návrh akademického malíře Romana Brichcína a akademického sochaře Ivana Tláška. Památník ve tvaru sedmiramenného svícnu, který zároveň symbolizuje ruku vězně koncentračního tábora, stojí na kruhovém podstavci s hebrejským a českým nápisem a siluetou synagogy. Památník obětí transportu Akb a synagogy byl slavnostně odhalen 5. července 1992. Nic ale nenahradí židovskou svatyni ani životy těch, kteří se stali obětí holocaustu.

¹ Jan Schinko, Českobudějovické listy. 20.1.1999, Materiál ze synagogy byl použit na výstavbu zimního stadionu, str. 14.

² Jan Podlešák, Českobudějovická synagoga, str. 202.

6. ZÁVĚR

Židé v Českých Budějovicích byli jistě nemalou skupinou obyvatel, která se podílela na hospodářském i společenském životě města. Doufám tedy, že se mi podařilo alespoň částečně přiblížit jejich osudy v průběhu několika staletí.

Přestože jsem pracovala na bakalářské práci více než půl roku, nepodařilo se mi shromáždit větší množství informací. Důvodem byla mimo jiné také nezkušenost, jak prameny získávat. Velkým pomocníkem mi byl sborník Naše dny se naplnily, který sestavil Jan Podlešák. Tato publikace je jistě velkým přínosem v oblasti historie Židů v jižních Čechách, ale neobsahuje podrobnější a celistvé informace o Židech v Českých Budějovicích. Ani v knihovně Židovského muzea v Praze jsem nenalezla významné podklady pro mou bakalářskou práci.

Souhrnné historii od příchodu Izraelitů do Českých Budějovic do počátku 20. století se věnuje Reinhold Huyer. Jeho práce je sice poněkud nepřehledná, ale obsahuje mnoho informací, které v dnešní době již dohledat nemůžeme, jelikož čerpal z listin, které podlehly zkáze.

Mnoho poznatků z různých úseků historie Českých Budějovic nalezneme v pracích historiků. Velice si cením studie Karla Pletzera, dle mého názoru jednoho z největších odborníků této problematiky a historie Českých Budějovic vůbec. Bohužel již ve své práci nemůže pokračovat, neboť v roce 2002 zemřel. Na jeho bádání ale navazuje Jan Podlešák, který spolupracoval i na Encyklopedii Českých Budějovic.

Nepovažuji tuto práci za úplnou a uzavřenou, protože chci i nadále studovat osudy Židů v Českých Budějovicích. Tato problematika je totiž nesmírně zajímavá a nabízí také setkání s výjimečnými lidmi, kteří se tomuto tématu věnují.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Bondy Bohumil: K historii Židů v Čechách, na Moravě a Slezsku I. a II. Díl, Praha 1900.

Encyklopedie Českých Budějovic, Č. Budějovice 1998.

Huyer Reinhard: Zur Geschichte der ersten Judengemeinde in Budweis, Prag 1911.¹

Jihočeský sborník historický, roč. XLIV, 1975.²

Jihočeský sborník historický, roč. LV, 1986.³

Pěkný Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Sefer s.r.o., Praha 2001.

Podlešák Jan: sborník Naše dny se naplnily, České Budějovice 2002.

Výběr z prací členů historického klubu při JčM v Č. Budějovicích, 1977, č. 3.⁴

Výběr z prací členů historického klubu při JčM v Č. Budějovicích, 1991, č. 1.⁵

Výběr z prací členů historického klubu při JčM v Č. Budějovicích, 1998, č. 3.¹

Českobudějovické listy, 17. 1. 1994: Pletzer Karel, Ukradená Markéta, upálení zloději, str.11.

Českobudějovické listy, 30. 5. 1994: Schinko Jan, Židovský hřbitov, str. 12.

Českobudějovické listy, 28. 3. 1996: Čechová Kamila, O Židech a jejich synagoze, str. 11.

Českobudějovické listy, 20. 1. 1999: Schinko Jan, Materiál ze synagogy ..., str. 14.

¹ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. R 59

² SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. D 520

³ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. D 520

⁴ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. D 525

⁵ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. D 525

8. SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 – Mapa osídlení Židovské ulice v roce 1824²
- Příloha č. 2 – Záhloví jedné ze zakládajících listin českobudějovické synagogy³
- Příloha č. 3 – Půdorys českobudějovické novogotické synagogy⁴
- Příloha č. 4 – Exteriér synagogy⁵
- Příloha č. 5 – Interiér synagogy⁶
- Příloha č. 6 – Pohlednice⁷
- Příloha č. 7 – Fotografie zachycující demolici synagogy⁸
- Příloha č. 8 – Zdemolovaný hřbitov v Pekárenské ulici⁹
- Příloha č. 9 – Rekonstruovaná brána hřbitova v Pekárenské ulici¹⁰
- Příloha č. 10 – Památník¹¹
- Příloha č. 11 – Náhrobky: Karel Fleischmann, rodina Fleischmannova, Rudolf Kende,
Fanny Fantl¹²
- Příloha č. 12 – Významné osobnosti českobudějovické židovské obce¹³
- Příloha č. 13 – Fleischmannovy kresby¹⁴
- Příloha č. 14 – báseň Židovský hřbitov autora Miroslava Dědiče¹⁵

¹ SOKA, Státní okresní archiv, Č. Budějovice, sign. D 525

² Reinhold Huyer, Zur Geschichte der ersten Judengemeinde in Budweis, Prag 1911.

³ sborník Naše dny se naplnily, sestavil Jan Podlešák

⁴ www.sweb.cz/roman.tf/zide

⁵ www.sweb.cz/roman.tf/zide

⁶ www.sweb.cz/roman.tf/zide

⁷ www.sweb.cz/roman.tf/zide

⁸ www.sweb.cz/roman.tf/zide

⁹ www.sweb.cz/roman.tf/zide

¹⁰ www.sweb.cz/roman.tf/zide

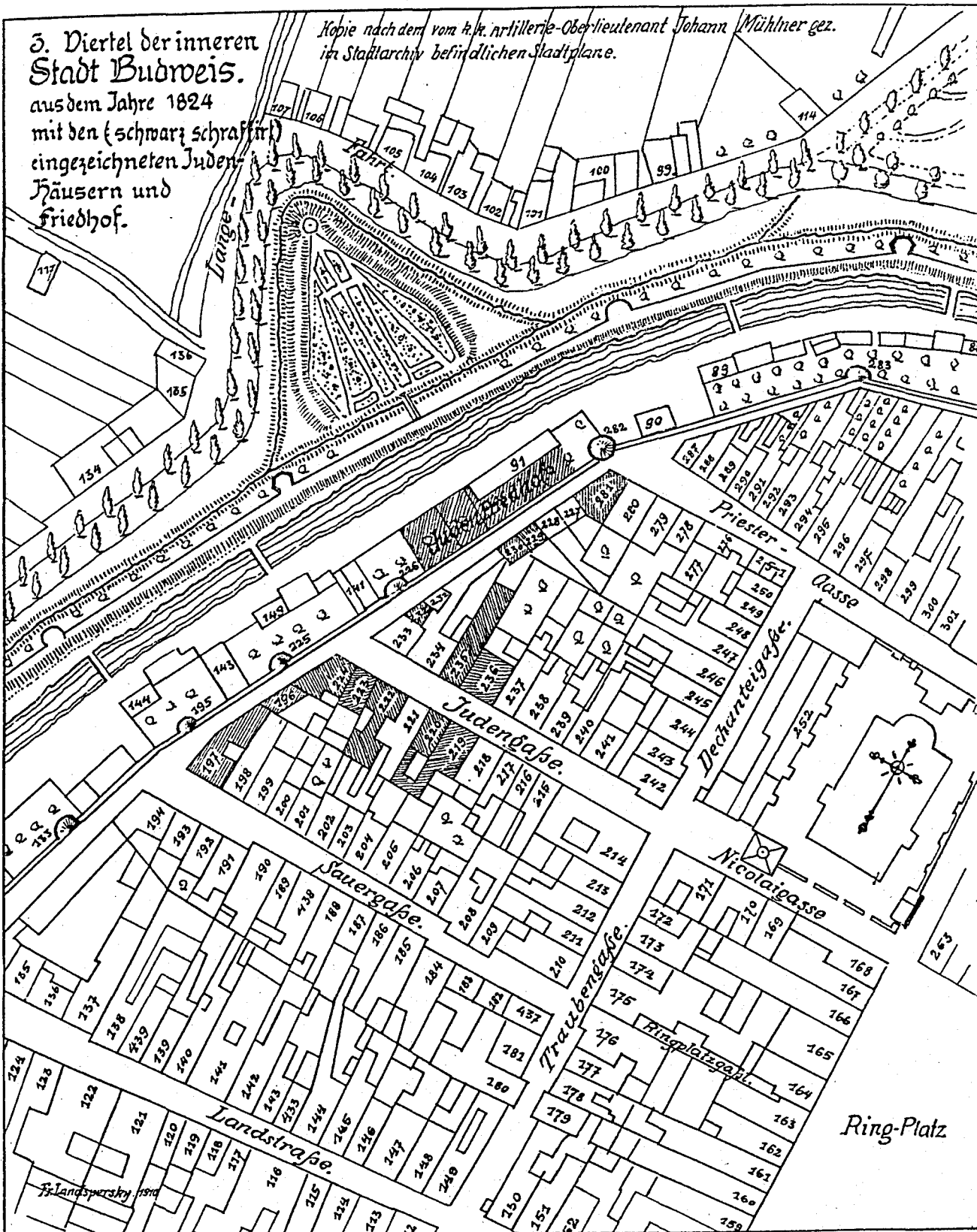
¹¹ Fotoarchiv Terezy Placerové

¹² Fotoarchiv Terezy Placerové

¹³ sborník Naše dny se naplnily, sestavil Jan Podlešák + archiv Židovského muzea v Praze

¹⁴ sborník Naše dny se naplnily, sestavil Jan Podlešák

¹⁵ sborník Naše dny se naplnily, sestavil Jan Podlešák

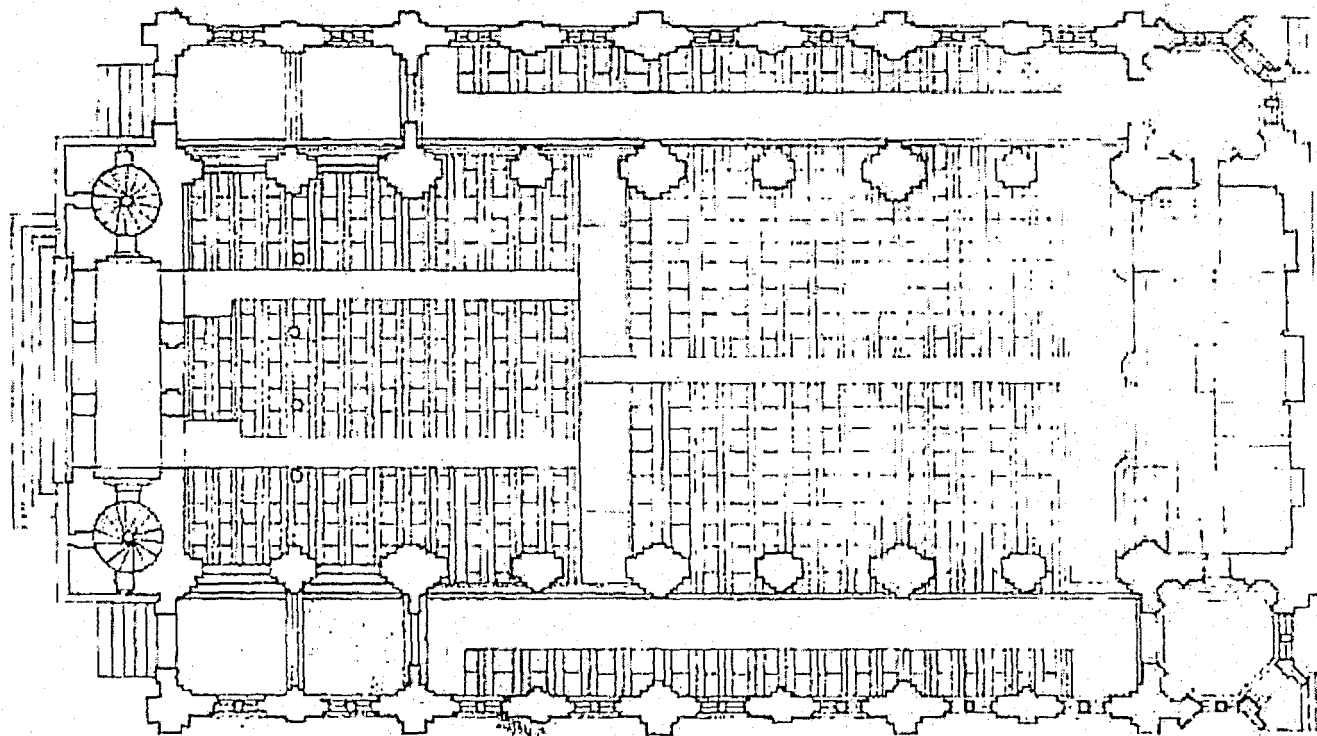
3. Viertel der inneren
Stadt Budweis.
aus dem Jahre 1824
mit den (schwarz schraffir)
eingezeichneten Juden-
Häusern und
Friedhof.

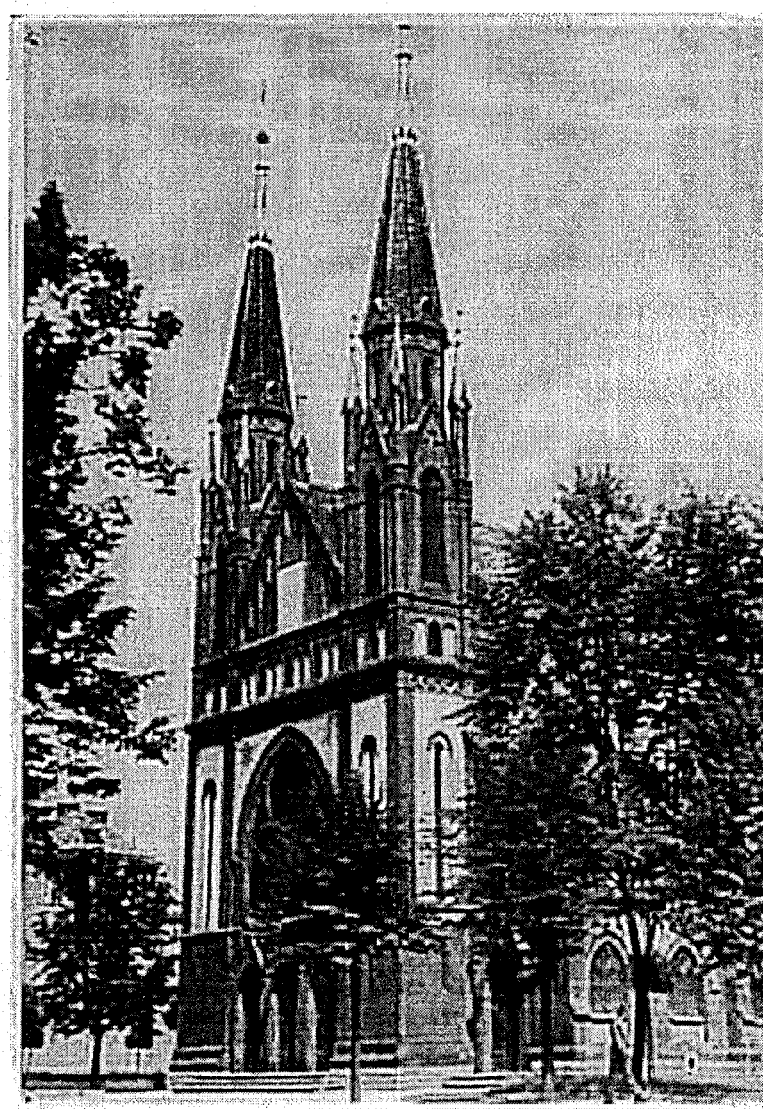
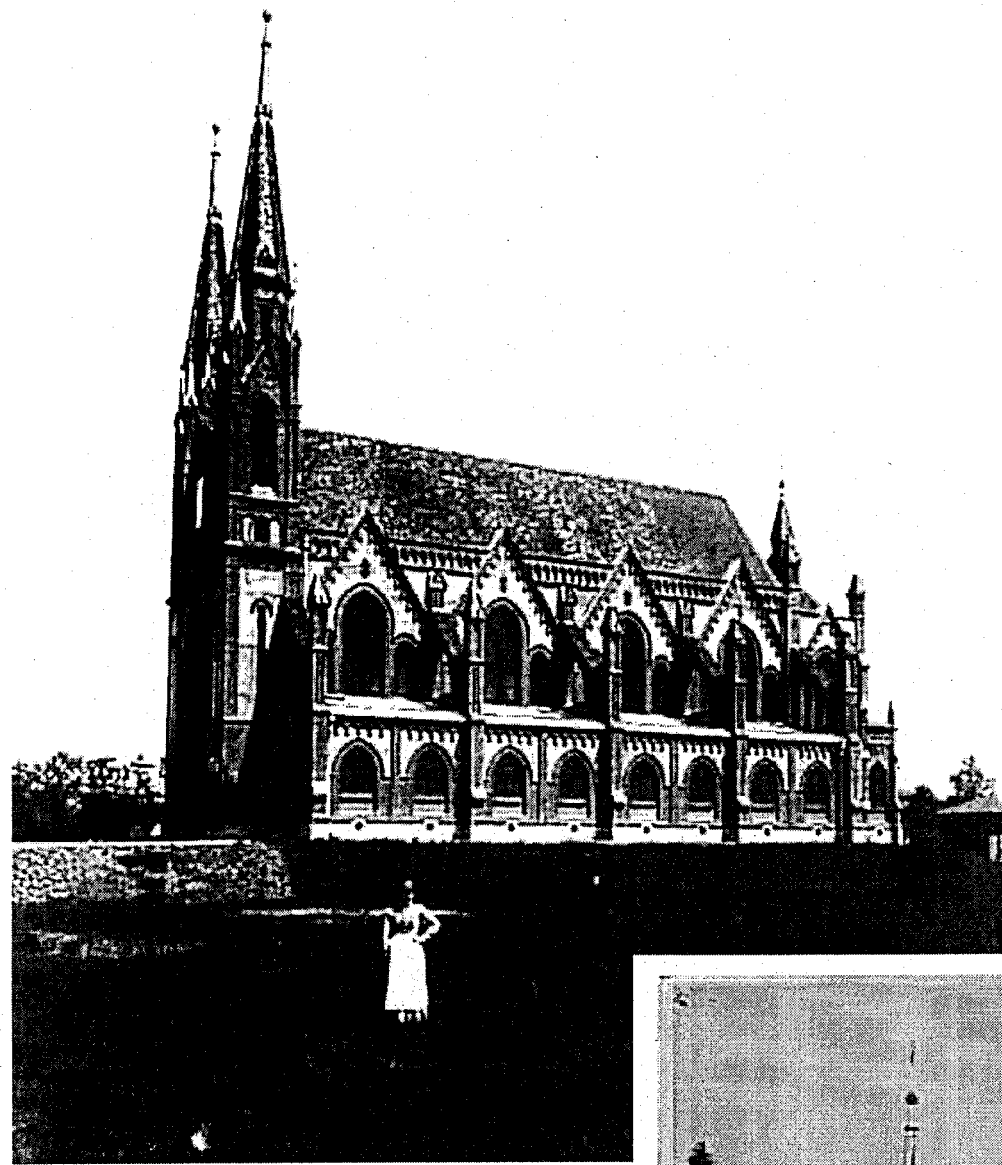
Kopie nach dem vom k.k. Artillerie-Oberlieutenant Johann Mühlner gez.
im Stadtarchiv befindlichen Stadtplane.

Ring-Platz

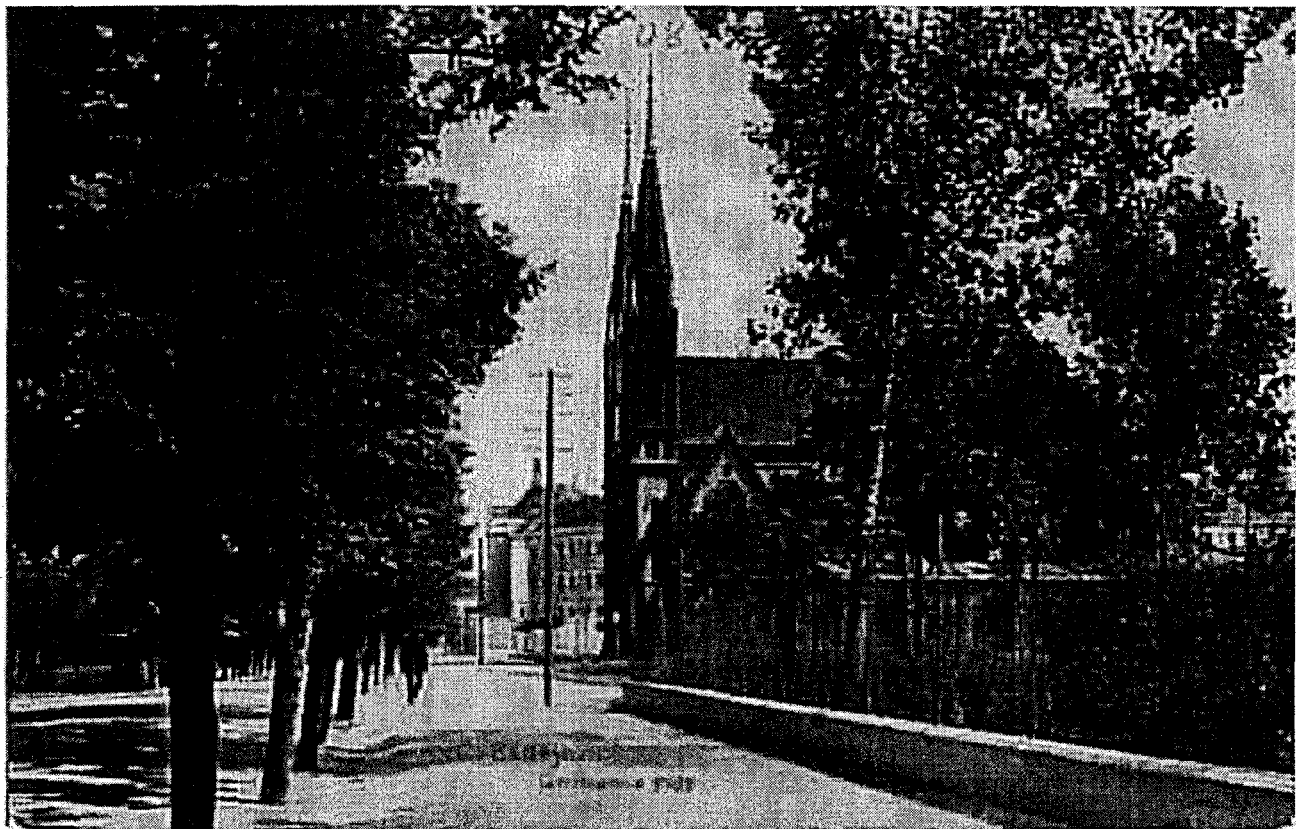
Unser Vorsteher
und Repräsentanten
der israelitischen Cul-
tus-Gemeinde Budweis
beurkunden hiermit:
Um einem dringend gefühlten Bedürfnisse zu entspre-
chen, haben wir im Sinne und Wunsch der Mitglie-
der dieser Gemeinde beschlossen, zur Verehrung und Anbetung
Gottes eine Andachtsstätte zu errichten.
Auf des Allmächtigen Hülfe uns stützend und unter dem
Schirm Seiner Majestät unseres Allergnädigsten
Kaisers Franz Joseph I. konnten wir diesen Beschluß fassen.

Záhlaví jedné ze zakládacích listin českobudějovické synagogy.

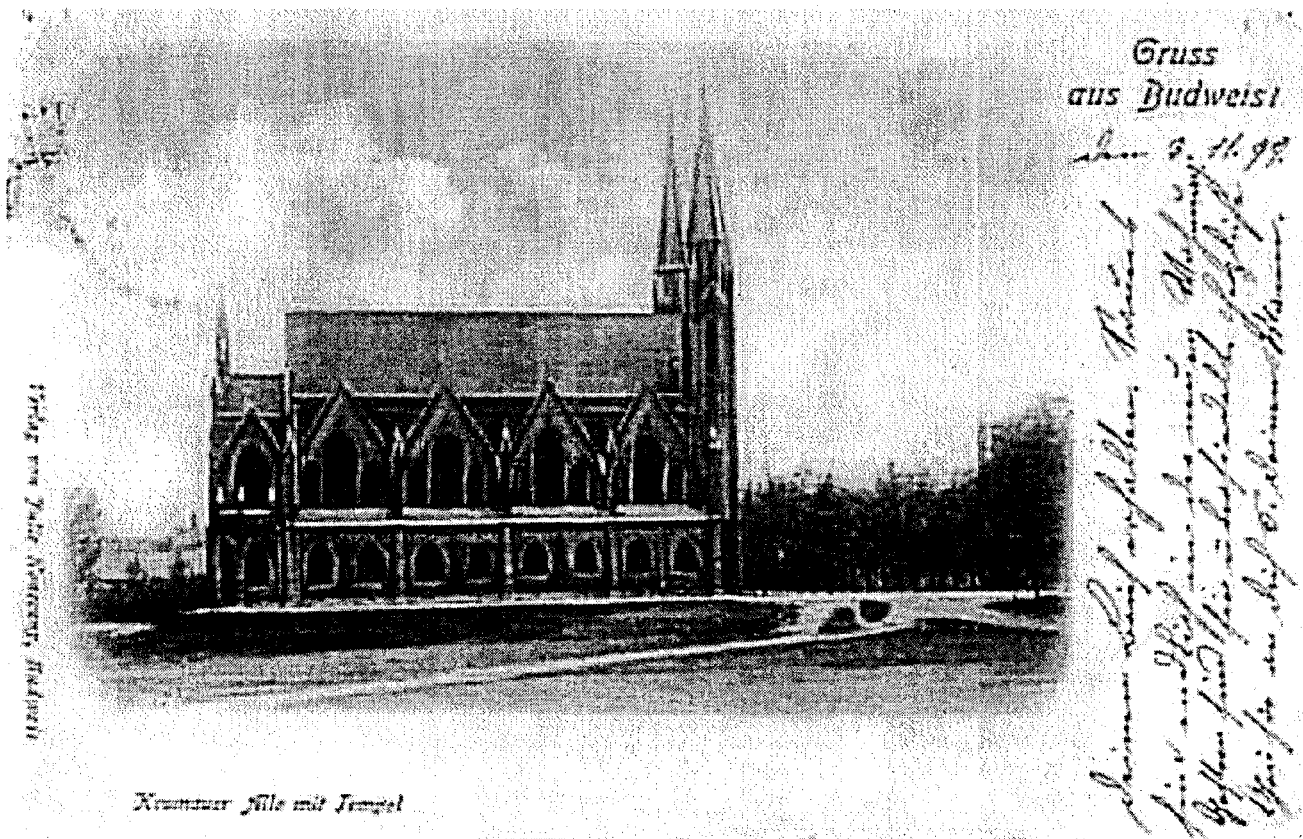

Waldemar-Feld

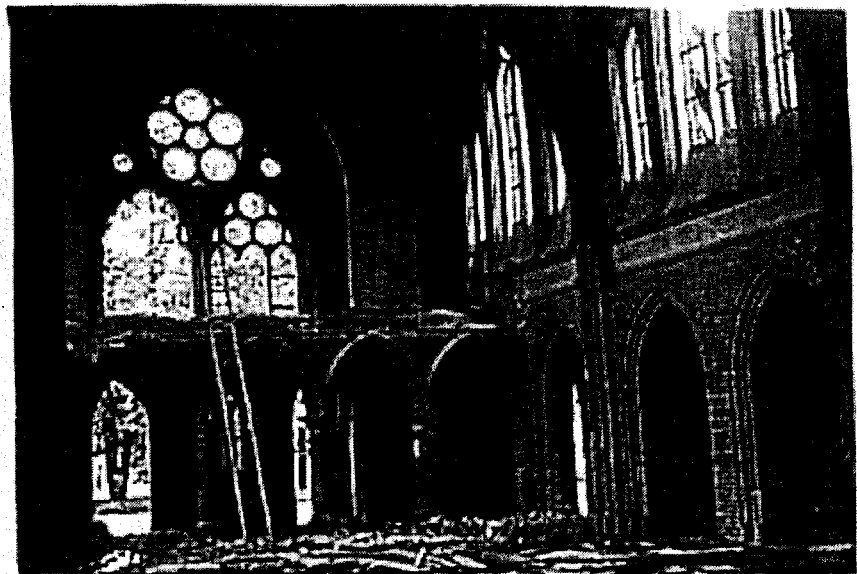
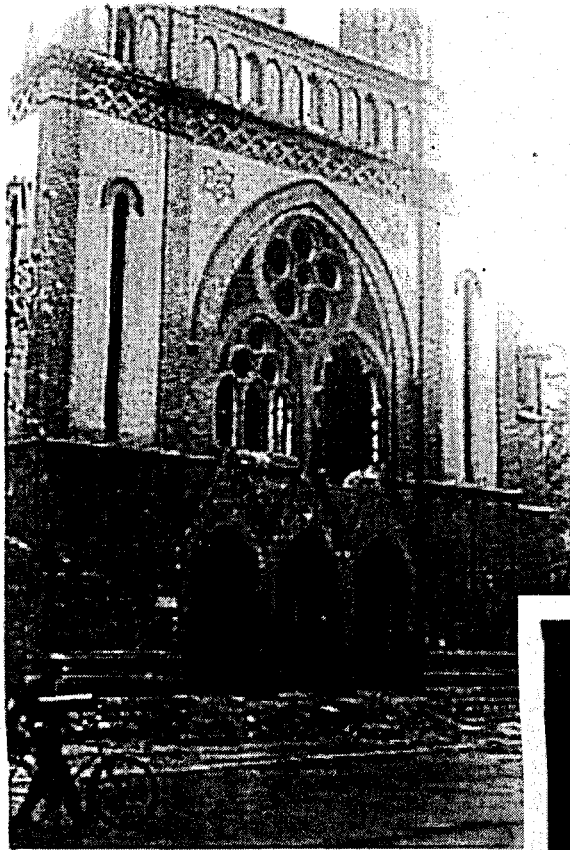
Gruss
aus Budweis!

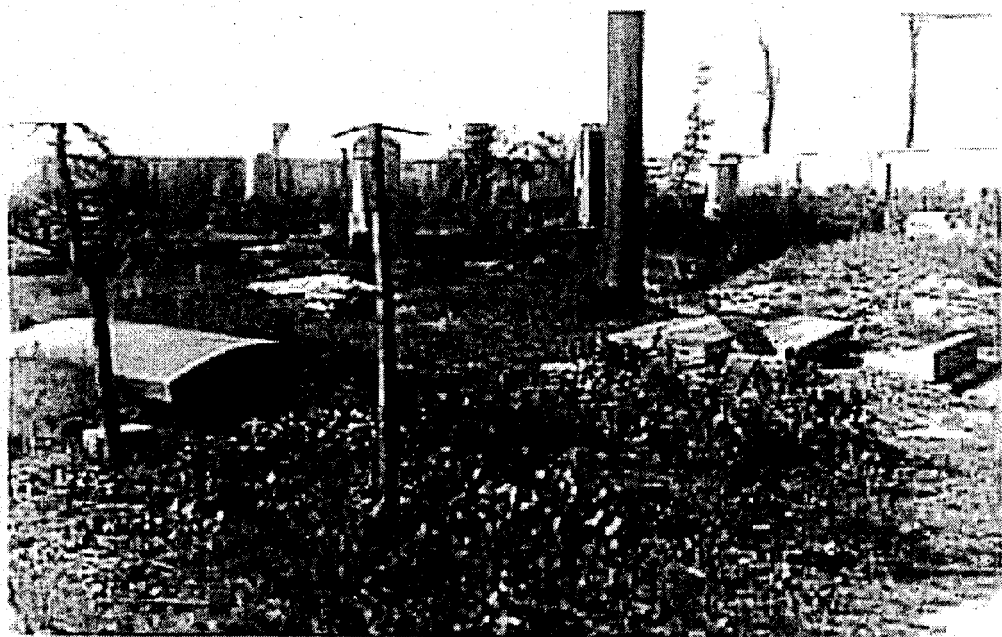
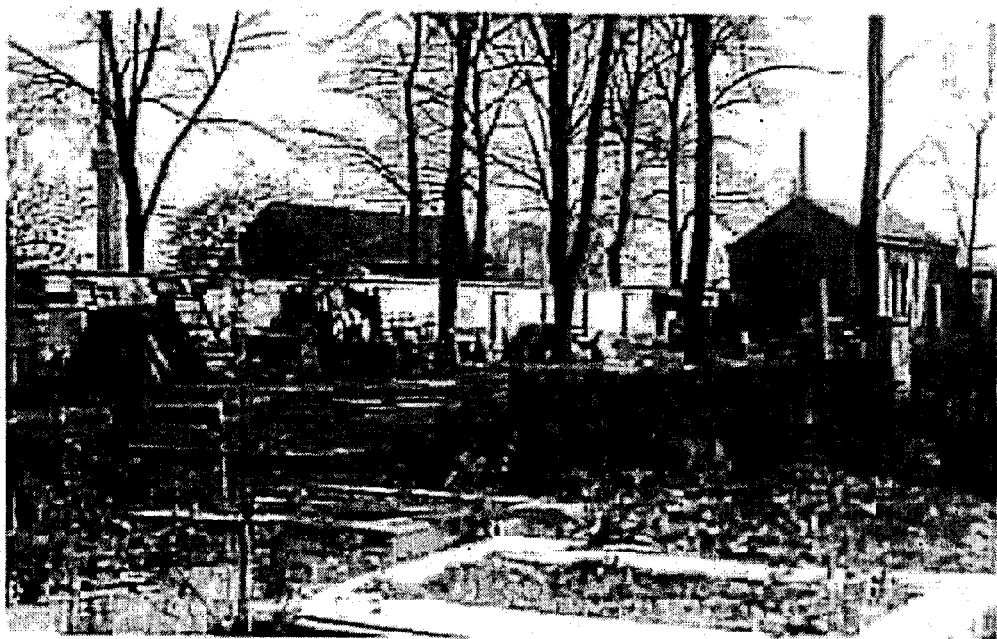
den 9. 11. 99

Seinem Liebesverwandten, Herrn
Anton Schindler, in der
Böhmen, in der
Wieser in der
Wieser in der

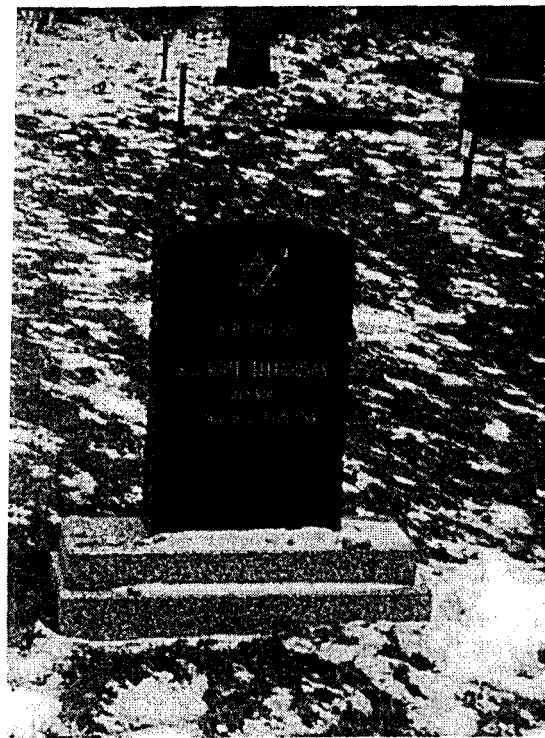
Prüfung von Zisterzienser, Budweis

Kreuzmauer Jägle mit Turm

Rb. Dr. K. Thieberger

Ignaz Fantl

Otto Ullmann

Moritz Ullmann

Markus Ullmann

Bertha Stein

Norbert Frýd

MUDr. Karel Fleischmann

Karel Fleischmann: Bedny s mrtvými do krematoria (kresba, Terezín 1943).

Karel Fleischmann: Do transportu vystrojení (kresba, Terezín 1943).

Karel Fleischmann. Autoportrét (1931).

*Miroslav Dědič
Židovský hřbitov*

*Změť beztvarých kamenů dříme sen,
ruch okolí tu ztich a mizí v šeru,
stesk v duši pad, jak kout ten opuštěn.
Krok s krokem střídám v tichých besídkách
smutečních stromů. Jen list se chvěje.
Zed' nízká dumá v dávných povídkách,
které zapadly jak do závěje.
V mysli zřím ten strastiplný dějů tok,
krev prolitou nevinnou, krev lidí,
jež věky trestá osud nenávistí
a stále životem je bude hnísti.
Stopu krvavou zanechá každý krok.
Jdu dál, kde márnice se bělá v keřích.
I tam krev na tmavé zdi, černých dveřích.*

